

אמונת עתיד

"אמונת — זה סדר זרעים"

(שבת לא ע"א)

"שמאמין בחי העולמים וזרע"

(מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 66

סיון — אב תשס"ו

מכון התורה והארץ ★ כפר דרום — חבל עזה — אשקלון

עורך:

הרב גבריאל קדוש

מערכת:

הרב יהודה הלוי עמיחי

הרב יואל פרידמן

בהוצאת מכון התורה והארץ
חוות כפר דרום, ד"נ חוף-עזה 79720
רח' ברגר אשקלון

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Mahon@inter.net.il

כתב העת אמונת עתיד מופץ חינם למנויים
דמי משלוח: 36 שקל לשנה

יוצא לאור בסיוע משרד החינוך
התרבות והספורט - מינהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות
ISSN 0793 D - 4262

סדר ועימוד

א"א 08-9912005

דפוס האוזר

גבעתיים

תוכן

פתיחה

5	מערכת אמונת עתיד	גוש קטיף זוכרים וממשיכים
7	הרב יגאל קמינצקי	גוש קטיף: גוש של אמונה
12	הרב יהודה זולדן	עלי גוש קטיף וישוביו - תיקון קינה

מאמרי הלכה

15	הרב יהודה הלוי עמיחי	הרכבה בעצי קטוס
19	הרב יעקב אפשטיין	איסור קצירה קודם העומר
25	הרב אהוד אחיטוב	תפילה במקום שמריחים ריח של רפת או לול
36	ר' אשר מבצרי	עיונים במצות פדיון שבויים
46	רבני מכון התורה והארץ	שאלות ותשובות קצרות

קרבה שנת השבע

56	הרב יהודה הלוי עמיחי	רוב יהודי העולם בארץ ישראל
66	פרופסור אליעזר גולדשמידט	כנס היערכות ראשון לקראת שמיטת תשס"ח

רשימת המשתתפים

הרב אהוד אחיטוב	מכון התורה והארץ
הרב יעקב אפשטיין	מכון התורה והארץ
פרופסור אליעזר גולדשמידט	מכון ויצמן
הרב יהודה זולדן	מכון התורה והארץ, מכון לב
ר' אשר מבצרי	מדרשת התורה והארץ
הרב יהודה הלוי עמיחי	מכון התורה והארץ
הרב יואל פרידמן	מכון התורה והארץ
הרב יגאל קמינצקי	רב אזורי חבל עזה לשעבר, ראש מכון התורה והארץ

ואנחנו קמנו ונתעודד

בימי בין המצרים שבהם עם ישראל אבל על חורבן בית מקדשנו, ולקראת יום השנה הראשון של חורבן ישובי גוש קטיף וצפון השומרון ובתווך ימי לחימה בצפון ובדרום חובתנו לשוב ולהתבונן באמונת עיתנו זו.

רבנו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל פרש את הפסוק "כי עין בעין יראו בשוב ד' ציון" שלכאורה קשה מה שייד לראות 'עין בעין' הלא רואים בעין אחת? הסביר רבנו שיש לנו לכוון את העין האנושית שלנו מול העין האלוקית ואז זוכים ורואים בשוב ד' ציון, והוסיף רבנו שהעין האנושית מצומצמת, שטחית ומסלפת את האמת כי האדם יראה לעיניו, אך העין האלוקית היא פנימית ועמוקה והיא האמת "ד' יראה ללבב".

תפקידנו וחובתנו גם מתוך הקשיים והמצרים להתבונן בדרכי ההשגחה וכיצד מתוך כל המהלכים שהקב"ה מביא על עמנו ונחלתנו מופיע אורו של משיח, כיצד מתוך הייסורים הגדולים של תושבי גוש קטיף, צפון השומרון, שדרות, אשקלון, נהריה, צפת וחיפה מופיעה גאולתנו וישועתנו. כיצד מתוך המלחמה כנגד הרשע והחמס מאיר לנו ד' אור של טוב וצדק בבחינת "מלחמות נמי אתחלתא דגאולה הם".

שנה עברה מאז שגורשו יהודי גוש קטיף וצפון השומרון, עדיין רובם ככולם של התושבים נמצא במקומות זמניים, גם מכון התורה והארץ, נמצא במקומו הזמני באשקלון. אך ב"ה הלימוד, העבודה והמחקר במכון ממשיכה. את גליון זה, שיוצא ביום השנה לחורבן הישובים בחרנו לפתוח במאמרו של הרב יגאל קמינצקי שליט"א, לחזור לנכסי דלא נידי של אנשי גוש קטיף באמונתם הגדולה ובכוח עמידתם בעבר ובהווה. וכן עסקנו ברעיון של קביעת קינה לחורבן ישובי גוש קטיף וצפון השומרון במאמרו של הרב יהודה זולדן.

המצב הבטחוני הקשה אשר מחמיץ לב כל יהודי ואת ליבם של אנשי גוש קטיף בצעקתם ומחאתם על חילול ה' במסירת ארץ ישראל לאוייבים ועל הסכנות הכרוכות בזה "מדוע זעקתי ואין איש, קראתי ואין עונה" הביאו אותנו לזעוק את זעקת השבויים והנעדרים, חיילי צה"ל הנתונים בשבייה וכן את זעקתו של יונתן פולארד שזו השנה ה-21 (!!!) בכלא, ליום הולדתו שחל בח' באב. מתפללים כולנו לשובם בשלום. ר' אשר מבצרי פתח בפנינו צוהר במצוות פדיון שבויים.

דברי תורה פרים ורבים והמציאות של אנשי גוש קטיף במקומות השונים הולידה לנו את מאמרו של הרב אהוד אחיטוב על תפילה במקום ריח של רפתות ולולים. הרב יעקב אפשטיין ממשיך בסיכומי הלכות בעניין איסור חדש, תשובות הלכתיות מעניינות במצוות התלויות בארץ אשר נענו ע"י רבני המכון מתפרסמות בבחינת "תן לחכם ויחכם".

אור חבוי במאמרו של הרב יהודה עמיחי על העתיד הקרוב שבעז"ה נגיע למצב של רוב יהודי בארץ ישראל, מצב של "רוב יושביה עליה". כמובן שההכנות לקראת שנת השמיטה שתחול בשנת תשס"ח כבר בעיצומן בלקיחת אחריות מצד המכון בעניין זה לכל רבדי הציבור, הכנה מתאימה לחקלאים ולצרכנים, בהסברה ובסיוע הלכתי. מביאים אנו את סיכומי של כנס ההכנה לקראת שנת השמיטה תשס"ח.

בברכת

שבו בנים לגבולם

העורך

הרב יגאל קמינצקי

גוש קטיף: גוש של אמונה

הרהורים ליום השנה לגרוש

במלאת שנה לחורבן ועקירת גוש קטיף ננסה להתבונן על גוש קטיף ממבט פנימי-אמוני. מציאות החיים ומפעל החיים של תושבי גוש קטיף היה כל כולו חבור לרבש"ע.

מובא בגמרא בסנהדרין (צח ע"א) "...ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא'". הפריחה החקלאית היא הסימן היותר מובהק של הגאולה. הקץ המגולה הופיע עם שיבת ציון המתחדשת, כשזכינו במסירות נפש להפרחת השממה ולהפיכת הביצות על הקדחת והחולירע שבהם למקומות ישוב פורחים. בגוש קטיף ראינו לעינינו את הקץ המגולה. זכינו להפוך אזור שהיה מדבר צייה וצלמוות לגן פורח ולגן עדן. גוש קטיף טרם בואנו היה חולות ים ומדבר נודדים שלא ניתן היה להצמיח בהם דבר. כידוע גם באזורים מדבריים ניתן למצוא צורות שונות של חיים. פרחי מדבר חיות מדבר וכו'. חולות גוש קטיף היו חסרי חיים, עד כדי כך שהערבים כינוהו 'האזור המקולל'. גם צמח שזכה אולי להאחז בקרקע היה נעקר עם סופת החול הראשונה. אני זוכר בשנים הראשונות לגוש, כיצד סופות החול בחורף היו עוקרות את החממות ותולשות כל דבר שנקרה בדרכן. והנה ב"ה זכינו לראות בקץ המגולה להפוך את חולות המדבר והים ל'הייטק' של חקלאות. גוש קטיף היה יצואן מספר אחד של מדינת ישראל בתחומים רבים כמו יחורי גרניים, ירקות ללא חרקים, ירקות אורגאניים, עגבניות שרי, תבלינים ועוד. גוש קטיף הוביל בעולם בתחומי חקלאות שונים כמו חסכון במים, גידול על מצעים מנותקים בחממות, חרקים בצומח וכו'. אפילו העגבניה של גוש קטיף זכתה בתחרות בקליפורניה במקום ראשון בעולם.

כחלק מהקץ המגולה זכינו להקים את מכון התורה והארץ. מאחר וגוש קטיף היה אזור שהחקלאות תפשה בו מקום מרכזי, הוקם המכון לתת מענה לבעיות הלכתיות חקלאיות לאנשי הגוש בפרט ולחקלאי מדינת ישראל בפרט.

הגר"א בקול התור מזכיר מספר פעמים את חידושן של מצוות התלויות בארץ כחלק ממהלך הגאולה. וכך הוא כותב (פ"א פסקה ו):

"ייעודו של משיח בן יוסף הוא בשלשה דברים: גלוי רזי התורה, קבוץ גלויות

ובעור רוח הטמאה מן הארץ. קבוץ גלויות הוא בשלשה תפקידים: בנין

ירושלים קבוץ גלויות וקיום המצוות התלויות בארץ".

ובהערה במקום מובא שתכלית קיום המצוות התלויות בארץ הוא ביעור רוח הטמאה מן הארץ. ומדובר בתכלית כפולה, ביעור רוח הטמאה מן הארץ - הכוונה מן העולם, וביעור רוח הטמאה מן האדמה עצמה, ושניהם נעשים ע"י קיום המצוות התלויות בה.

ביחס לביעור רוח הטמאה מן האדמה אומר הגר"א בפרק חמישי שיהיה טיהור **אדמת** הקודש ע"י קיום המצוות התלויות בה והסימן לכך 'אז תרצה הארץ'. יש להסביר שהאדמה היא בסיס החיים והיא שורש הטומאה. מצד אחד האדמה היא זו שמחיה את הכל וממנה צומח הכל, אך מאידך היא גם כח המוות, 'וקוץ ודרדר תצמיח לך'. 'כי עפר אתה ואל עפר תשוב'. המתים נקברים באדמה, שם מקום משכנם.

למדנו א"כ שבאדמה יש את כוח החיים וכח המוות והתפקיד שלנו הוא לסלק ממנה את כח המוות ולגלות את כח החיים. זהו הקץ המגולה המגלה את כח החיים שבאדמה וע"כ הסימן היותר מובהק, אין לך קץ מגולה מזה, "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשארו וכו'". אולם כדי שנוכל לגלות את כח החיים שבאדמה עלינו להוציא אותה מטומאתה לקדושתה. אכילה יכולה להיות אכילה של מוות וחידול, כי כל השולחנות מלאו קיא צואה, ויכולה להיות דבר של חיים וקדושה כשהשולחן דומה למזבח. אכילת פרי ללא ברכה היא גזל הקב"ה ומשאירה את הפרי בחומריותו, ואכילתו לאחר ברכה מעלה אותו למדרגה של קדושה, כך עבודת האדמה תלויה בקישורה אל רבש"ע ואל הקב"ה. עבודת האדמה סתם היא קללה שבאה על האדם מהקב"ה, בזיעת אפך תאכל לחם. אדם יכול להיות עבד של העבודה ושל האדמה. לעומת זאת הידיעה והמעשים הקושרים את עבודת האדם אל הקב"ה ואל התורה הופכים את האדם להיות אדון לאדמה ולרוממה למדרגה של חיים.

הפן השני הוא ביעור רוח הטומאה מן העולם בכלל, וכפי שכותב הגר"א בקול התור פרק ה' תקון ו', שלצורך הגאולה דרוש להקים אנשי אמנה המתקנים שבעה תקונים כשאחד מהם הוא "התגברות על רוח הטומאה הכללית. מי שכבר זכה לכל

הדרגות הקודמות יש לו אז את הכוח למתגבר על כל כוחות הטמאה לא רק במלחמת הגנה אלא גם במלחמת תנופה להגנת ישראל לבעור רוח הטמאה שהיא הרוח הרעה של העמלקות לבערה מקרב ישראל התגברות גמורה על היצר הרע ועל כל המידות הרעות".

זכינו בגוש קטיף כדברי הגר"א להקים אנשי אמנה שזכו בין השאר לרוח גבורה שזכתה לגלות את קדושתה של א"י, וזכינו שרוח קדושה זו גם הביאה הרבה אור ותורה וגמילות חסד ויראת שמיים. קרבנם של תושבי גוש קטיף לרבש"ע היתה אחת מהמיוחדות שקיימות. ונוכיח דברנו ע"פ דברי חז"ל. ישנם כמה דרגות של קרבה לרבש"ע.

א. המגורים בא"י. 'כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו א-לוה, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו א-לוה'. מדרגה זו שייכת לכת יהודי ארץ ישראל.

ב. מי שקשור לעבודת האדמה מחובר יותר לרבש"ע, כדברי הגמ' בשבת (דף לא ע"א): "והיה אמונת עיתך חוסן ישועות וכו'. אמונה זה סדר זרעים...". מבאר התוס' את המדרגה הזו של "שמאמין בחי העולמים וזרע". שכיר יודע שבכל חודש הכסף נכנס לבנק ויחסית יש לו בטחון כלכלי. לעומתו עצמאי אכן יותר תלוי בהקב"ה, אבל גם אצלו התנודות בד"כ יותר אטיות. משא"כ חקלאי הוא תלוי ב"גרוגרת" ברבש"ע, לפי שהתנודות במשק החקלאי יכולות להיות מהירות וקטלניות המורידות לטמיון באחת את כל עמלו. זה יכול להיות שרב כבד, מזיקים שלפעת פתאום תוקפים את הגידול ומחסלים אותו, מחלה בלתי צפויה, גשם שלא יורד בזמן, וכו'.

ג. הנמצא במקום סכנה. כדברי הגמ' קידושין (דף פב ע"א) האומרת: "החמרין רובן רשעים, והגמלין רובן כשרין, הספנין רובן חסידים". וכותב רש"י במקום: "הגמלין רובן כשרים - שפורשין למדברות למקום גדודי חיות וליסטיין ויראים לנפשם ומשברים לבם למקום. הספנין רובן חסידים - שפורשין למקום הסכנה ותמיד הם ברעדה יותר מן הגמלין".

אף אנחנו שנמצאנו במקום הסכנה של גדודי חיות רעות ולסטיין שנים רבות, שברנו את לבנו והתקרבונו לרבש"ע. אכן גוש קטיף הוא המקום היחידי אשר התקיימו בו ביתר שאת שלושת תנאים אלו.

א. עצם החיים בא"י. ב. האזור ברובו היה אזור חקלאי שרוב יישוביו היו חקלאיים, וגם מי שלא היה חקלאי בפועל, קשור היה מאוד לעובדי האדמה. ג. אין מי שגר בגוש קטיף, מנער ועד זקן טף ונשים, שלא התפלל שנים, ממעמקי לבו לרבש"ע יום יום. מודה על שעבר וצועק לעתיד.

בכל התקופות ועוד יותר בתקופה האחרונה להתיישבותנו בגוש ראינו נסים ונסים נוסים. נורו על ההתיישבות בחבל עזה למעלה מ-6000 פצמרי"ם, פוטנציאל אדיר של הרס וחורבן, כשבפועל מפצמרי"ם אלו נפגעו אנשים בודדים. אכן על כל הרוג ופצוע הכאב והיסורים גדולים ועצומים אך אסור בשל כך להתעלם מן הניסים הרבים שקרו עמנו. מי שעוקב מקרוב אחר המאורעות, רואה כאילו הקב"ה בכבודו ובעצמו לוקח כל פצמ"ר ומניחו במקומו. ספורי הפצמרי"ם מדהימים. כל פצצה והספור שלה. פצמ"ר שנפל בין שתי נשים ותינוק ולא התפוצץ, כששמונה פצמרי"ם אחרים שהיו באותו מטה, התפוצצו כולם. פצמ"ר שנפל לתוך קרוואן של חיילים ורסקו לגמרי שתי דקות לאחר שעזבה אותו קבוצה של כעשרה חיילים. פצמ"ר שנפל במגרש משחקים של בית ספר, במקום ששתי דקות לפני כן היה הומה ילדים. פצמ"ר שחדר את הגג והתפוצץ בדיוק בתוך האסלה שבלמה את כל הרסיסים בשעה שבחדרים מסביב העשויים מקירות גבס, שהו כל בני הבית. פצמ"ר שחדר לבית וריסק את חדר האמבטיה דקה לפני שבעלת הבית נכנסה לשם להתקלח. פצמ"ר שנפל מטר מאשה והתפוצץ אך ב"ה אף רסיס לא פגע בה. פצמ"ר שהתפוצץ בחממה של מצעים מנותקים [שהוכנו כך בשל שנת השמיטה], בתוך קבוצה של חמשה משגיחים, כשהעציצים המלאים חול, ספגו את כל הרסיסים ואף אדם לא נפגע. ועוד ועוד ועוד. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. גם במאות ואלפי נסיונות הפיגוע ע"י ירי ומטעני צד וכדו' ראינו את ניסי ה' וחסדיו הטובים עלינו יום שעה שעה, וקצר המצע מהשתרע.

אכן הכול עמד בנס. כל מציאות חיינו לאורך כל התקופה בגוש היו נס אחד גדול. חיינו בצילא דמהימנותא, לא רק שבוע בשנה בחג הסוכות, אלא כל השנה במשך כל השנים הללו.

הזכרנו בתחילה את פלאי הקץ המגולה אולי ניתן להרחיב מעט:

האם משהו עד לפני עשרים שנה זכה לראות דשא הצומח על חול ים, שיחי עגבניות הגדלים על חול ים ומודלים לאורך של כחמשה עשר מטרים, וירקות עלים כחסה פטרוזיליה ועוד הצומחים על חול ים!! תמיד ידענו שחול ים אינו מאפשר צמיחה, וע"כ ערביי הסביבה שקבעו את חייהם רק במקום קרקע פוריה שיכולה להבטיח את קיומם, התרחקו מרצועת החוף, ובחרו לגור במחנות הפליטים הסמוכים לקרקע פוריה יותר, וכך נשארה רצועת החוף פנויה להתיישבות יהודית, והנה התברר בחבל עזה, שהחול הפך להיות מצע הגידול הטוב ביותר! אכן הקץ המגולה התגלה בחבל עזה בכפליים, גם רואים כיצד "ושממו עליה אויבכם", וגם "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל". יתירה מכך, מהחול צומח הרבה קודש. תורה אמונה ויראת שמים, ישוב הארץ, מסירות נפש ועוד.

האם משהו לפני כעשרים שנה העלה בדעתו שניתן לגדל ירקות עלים ללא חרקים!!
האם משהו העלה בדעתו שניתן לגדל חסה שהיא גידול חורף, בקיץ? כשהתחלנו בגידול חסה בקיץ, בחממה בחום לוחט, לעגו לנאיביות שלנו, אמרו לנו: בחום כזה חסה לא יכולה לצמוח, וראו זה פלא, היא צמחה, מה שלא קרה לפני כן באף מקום. אגרונומים באו מרחבי הארץ לראות את הנס והפלא.

בשנת השמיטה גדלנו ירקות עלים במצעים מנותקים. מצע הגידול בחלק גדול מן העציצים היה חול. מומחים בתחומים ההשקיה והגידול הזהירו אותנו ששום דבר לא יצמח באופן זה, וראו זה פלא, לא רק שירקות העלים צמחו, אלא אף קבלנו איכויות וכמויות ברמה שלא ראינו לפני כן, וכל זאת תוך חסכון של 40% של מים בתקופה שהמדינה קצצה באופן משמעותי במכסות המים לחקלאות.

האם משהו יודע שגוש קטיף היה יצואן מספר אחד של עגבניות במדינה – כ-60% מכלל יצוא העגבניות!!

האם משהו יודע שבתחרויות בין לאומיות, זכו לא פעם עגבניות גוש קטיף במקום ראשון בעולם על טעם מראה ואיכות של העגבניה!!

אחרי כל זאת מתעצמת ועולה השאלה ביתר תוקף ועוז:

"על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה?" מדוע נחרבו ישובי הגוש ותושביהם הוגלו לכל עבר?

הגר"א בקול התור כתב על דברי הגמ' במסכת סוטה: 'בעקבות משיחא האמת נעדרת וחוצפה יסגי בן מנהל אב ונערים פני זקנים ילבינו' מדוע באים כל אלה במיוחד בעקבות משיחא יותר מאשר בזמן אחר? בשביל שגאולת האמת וקידוש ה' הם תכלית הגאולה עם קיבוץ גלויות ובנין ירושלים לכן מתגבר הסטרא אחרא בכל כוח מלחמתו ביותר בעקבות משיחא לעקור את האמת והמילה נעדרת פרושה נעקרת לפי סוד אתב"ש שהד' נחלפת בק' ולכן בעקבות משיחא האחרונים תגדל המידה של כפיות טובה ושילום רעה תחת טובה באופן שלא היתה כמוה מיום בריאת העולם.

אכן לא הייתה כזו כפיות טובה מעולם כלפי צבור שמסר את נפשו למען עם ישראל, ובמסירות נפש ממש הפריח את השממה ובגופו שמש חיץ ומגן כנגד אויבי ארצנו, ולוואי וכפיות טובה זו תהיה הסימן היותר מובהק לגאולתנו ופדות נפשנו בקרוב ממש.

הרב יהודה זולדן

עלי גוש קטיף ויישוביו

(תיקון קינה על חורבן גוש קטיף וצפון השומרון)

האם נכון וראוי להכניס לסדר הקינות המקובל, גם קינה¹ על חורבן יישובי גוש קטיף וצפון השומרון, בחודש אב תשס"ה? האם חורבן זה שקול לחורבן ירושלים ובית המקדש הראשון והשני? מהי פרספקטיבת הזמן הנדרשת מאז הגירוש, על מנת לחבר קינה מעין זו, ולהכניסה למסגרת הקינות? מה יהיה אם ח"ו יבואו צרות מאוחרות יותר ("התכנסות") וישכיחו את הראשונות? מי ראוי לחבר קינה שכזאת? מה צריך להיות תוכנה של הקינה, מהם ההדגשים? על מה חשוב שיקוננו במהלך הדורות הבאים בהקשר זה, איזה מסר רוחני וערכי יילמד מהם? האמנם יקוננו על כך גם בשנים הבאות? צפוי שלא כל באי בתי הכנסת בט' באב יאמרו קינה כזאת. יש שומרי מצוות הסבורים שתוכנית ההתנתקות היא טובה ולגיטימית, ויש מבין הציבור החרדי למשל, שהתנגדו לה, אך לא היו מוכנים לסייע ולתמוך במאבק נגדה, אף לא בתפילת המונית בכותל. אולי רק מי שגורש בעצמו מביתו, או רק מי שהענין קרוב ללבו, ראוי שיאמר קינה שכזו, ומראש אין לצפות שמעמדה של קינה זו יהיה כמו הקינות האחרות. ירמיהו הנביא קונן תוך כדי החורבן ולאחריו, וכעבור מאות שנים, נוספו עוד קינות וסליחות הקשורים לחורבן, שחוברו ע"י הגאונים, והבאים אחריהם. בשלב מסוים נוספו גם קינות, בעקבות אסונות ומאורעות שפקדו את הקהילות היהודיות בפזורות ישראל השונות (על קהילות שו"ם, על שריפת ספרי התורה, ועוד). צרות אילו קיבלו

1. על המחשבות והלבטים בהקשר לזה, ראה: מרדכי מאיר, "זכור הנאקות ורעש הצעקות" – קינות לתשעה באב לזכר השואה", ירושלים: אורחות, תשס"ג, 35 עמ' – מבוא, ע"ז עמ' – קינות. בהזדמנות זו, תודתי לו על שיתוף בחשיבה ובעצה.

מימד כלל ישראלי, על אף היותם מקומיים לכאורה. במספר קהילות נוהגים להוסיף בשנים האחרונות קינות על חורבן יהדות אירופה בשואה.

האמנם חורבן גוש קטיף עם כל הצער והכאב, שקול לאותם צרות ואסונות שהיו לאורך כל שנות הגלות?

בהיבט האנושי: מדובר על חלוצים שמסרו נפשם בשליחויות ממשלות ישראל לדורותיהם, על פיתוח המקום עם קשיים רבים- ביטחוניים, כלכליים, חקלאיים ועוד, וב"ה הארץ האירה להם פנים והם הצליחו. והנה הכל חרב. מגורשי גוש קטיף מתמודדים כיום עם שאלות אישיות וקהילתיות קשות ומורכבות- פרנסה, חינוך ילדים, החלטה מחודשת היכן לגור, ועוד. אך זה כשלעצמו, עם כל הקושי והיגון, עדין לא שקול לתכני הקינות המקובלות.

מבחינה חברתית וציבורית - כואב מאד שהעקירה נעשתה ביוזמת ממשלת ישראל והכנסת תוך הונאה וכחש, ובוצעה ע"י חלק חשוב מעם ישראל- חיילים ושוטרים, שקיבלו גיבוי ותמיכה מסיבית מהתקשורת, מערכת המשפט ועוד, בנחישות רובוטית, וללא רגישות כלל. העזרה בשיקום וסיוע למגורשים, התמיכה והעידוד, הם ע"י קרוביהם וחבריהם. את רוב החברה הישראלית, זה לא מעניין. גם מבחינה לאומית- המתיישבים ראו באחיזה במקומות אלה, מילוי יעד דתי- לאומי, והנה מסתבר שחלק גדול מהחברה הישראלית לא מעוניין ביעד זה. שיקוליה הם ביטחוניים, גם במחיר הונאה עצמית. מאז ההתנתקות, הפך המקום למדינת טרור, הרבה יותר מהר מכל התחזיות השחורות שטענו מי שהתנגד למהלך הזה מבחינה פוליטית וביטחונית.

סיפור אישי- זמן קצר לאחר הגירוש פגשתי מכר, יהודי מבוגר ניצול שואה, שתמך מאד במאבק תושבי גוש קטיף, ומאד כאב לו הגירוש. הוא שאל שאלות שונות על שהיה, התעניין היכן נמצאים כעת המגורשים, ולאחר חקירה רחבה בענין, תפס את ידי בחמימות ואמר לי: "מה אני אגיד לך. כשגירשו אותנו מהבית, לא לקחו אותנו לבתי המלון, אלא למחנות עבודה, או לאשוויץ". וכך נסתיימה השיחה. ללמדך מהו איזון.

מאידך אי אפשר בלא כלום, ובודאי מבין מי שחוה את הגירוש על בשרו, או כאלה שהגירוש נגע מאד לליבם, יש החשים צורך לתת ביטוי לרגשותיהם ולמחשבותיהם. באופן כללי, הציבור הדתי לאומי, בשונה מהציבור החרדי לגווניו, נח יותר לקבל תפילות חדשות שמתחברים ע"י בני דורנו, המתייחסים למצב ולמציאות הווית (תפילות יום העצמאות, תפילה לשלום המדינה [כולל שינויים בהתאם למציאות הפוליטית], תפילה לחיילי צה"ל, תפילה לצנחן ולפני היציאה לקרב, לשלום ההתיישבות, לשחרור שבויים, יזכור לחללי צה"ל ולקדושי השואה, ועוד). אעפ"כ בענין זה, נדמה שקהל היעד לומר קינה זו, בשלב זה ובנתונים הקיימים, הוא הציבור הקרוב יותר לענין.

הקינה צריכה לבטא געגועים כואבים בעיקר למה שהיה וחרב. למסירות הנפש ליישוב הארץ, לחבל ארץ שנתן יבולו בעין יפה, למזכי הרבים מאיסור שרצים, למקום של תפילה ולימוד תורה, לגוש של חסד ועזרה לזולת בתוכו ומחוצה לו, במשלוח כמויות אדירות של תוצרת חקלאית לעמותות שונות, לציבור המורכב מחכמים ופשוטי עם, אנשי תורה עם אנשי עבודה, יוצאי קהילות שונות, החיים בהרמוניה מיוחדת במינה. קומות גבוהות של אמונה נבנו במהלך השנים ממכלול זה. הכל נעקר ממקומו הטבעי, ולכן יש מקום לקונן.

אי אפשר להתעלם מהשאלה מי יזם ומי בצע את הגירוש הזה, ובאופן הביצוע, שהיה בו גם מימד משמעותי של רשעות וניכור. אך על זה אין לומר קינה. זה דבר שאפשר וצריך לתקן, כדי שהדבר לא יחזור על עצמו. תפילה וקינה שאחרים יחזרו בתשובה על מעשיהם השליליים, או קריאה "לא נסלח" לא תועיל, אם השותפים בעקירה לא יכירו ויפנימו מה פסול במעשיהם. יש מביניהם שבאמת לא מבינים מה הבעיה, יש ששטפו את מוחם, והם נבהלים מדיבורים על ארץ גדולה ורחבה, ומהכמיהה ובמיוחד בט' באב למקדש ולירושלים.

לשם הגילוי הנאות- ראיתי מספר קינות שנכתבו על חורבן גוש קטיף (רוב המחברים לא הזדהו בשמם). הם עוסקים בעיקר בהרס ובחורבן, ובמי שהחריב- ראש הממשלה, צבא, משטרה וכד', תוך חיקוי ודמיון בולט לקינות על חורבן המקדש וירושלים. כמעט ואין בהם את ההדגשה הנדרשת, את הקינה על מה שהיה בגוש קטיף בתפארתו וחרב. נסיון להעתיק מהקינות המצויות בדינו, ביטויים שנאמרו על גוים אויבים- זדים, טמאים, רשעים, ועוד, לא יקדם דבר, ולא ימנע לעשות זאת שוב במהדורה חדשה ח"ו, אלא אם נברר ונסביר לעצמנו ואח"כ גם לאחרים, להיכן אנו חותרים, ומדוע. ייעודה של קינה הוא לעורר את הרצון, להצביע על שחסר, וכדי שהכל או לפחות כמה שיותר, כולל המגרשים, שולחיהם ותומכיהם יפנימו וירגישו בזה, יש לפעול במישורים אחרים. להאיר ולהסביר פנים, ללמוד וללמד ביחד. אין לקונן במקום שניתן לעשות ולתקן.

הרב יהודה הלוי עמיחי

הרכבה בעצי קקטוס

שאלה

האם מותר להרכיב עצי קקטוס כאשר הכנה יש בה פירות, אולם אין רגילות לאכלם (בודאי לא ניטע לשם הפירות), ואילו הרכב אין בו פירות כלל. הצמח כולו ניטע לנוי בבית. ההרכבה נעשית בעציצים בבית.

א. הרכבת סרק ומאכל

לעניין הרכבות בעצים כתב הירושלמי (פ"א ה"ז) שאסור להרכיב סרק על עץ מאכל ועץ מאכל על עץ סרק, מכיוון שנאמר "את חוקותי תשמורו". דין זה הובא על ידי הראשונים (ר"ש, רא"ש) ונראה שאיסורו מדין תורה. אולם הרמב"ם (פ"א ה"ה) כשמביא את הלכות הרכבת אילנות השמיטו (ועיין חוקות הארץ פ"א ה"ה אות ד הערה 14). יש מפרשים שלדעת הרמב"ם אין איסור כלל בהרכבת סרק ומאכל, ויש מי שאומר שיש איסור דרבנן בלבד. השו"ע (סי' רצה ס"ג) כתב שיש איסור להרכיב סרק ומאכל אולם לא כתב אם האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן.

ב. הכנה כעץ מאכל

השאלה העומדת בפנינו האם יש כאן מאכל וסרק שהרי העליון (הרוכב) הוא סרק גמור שהרי אין לו פירות, ואילו התחתון (הכנה) יש לו פירות אלא שאין רגילות לאכלם, ונשאלת השאלה האם דין הכנה כאילן מאכל. בספר התעוררות לתשובה (סי' צו) נשאל האם מותר להרכיב אילני סרק עם אילן שושנים וכתב שכיון שעץ השושנה הרי זה עץ מאכל (לעניין שביעית) לכן אין להתיר הרכבתו.

אלא שיש לדחות שוורד ושושנה נאכלים ככבוש לבני אדם וא"כ יש בהם גדר מאכל וכמבואר לענין שביעית, אולם בנידון דידן הרי אין אנשים אוכלים את פירות כנת הקקטוס כלל, ושמא כיוון שאין רגילות לאכלם למרות שיש אפשרות לאכול אין זה עץ מאכל. אולם נראה שכל הראוי למאכל למרות שאין אנשים רגילים לאכלו יש בו דין כלאים, שהרי לענין כלאי זרעים הרמב"ם (פ"א ה"ד) התיר רק עשבים מרים אשר עשויים לרפואה, ומשמע שאם לא היו מרים אלא סתם עשבים שאין רגילות לאכלם היה אסור והיו מוגדרים כצמחי מאכל, א"כ גם לענין אילן סרק אין להגדיר כסרק אלא מי שאין בו פירות או שלא ראויים לאכילה, אבל אם יש בו פירות אלא שאין רגילות לאכלם שמא הם עץ מאכל. עוד יש להוסיף את דברי הרדב"ז (ח"ו סי' ב"א רנ"ג) שכתב:

"שאלת על מי שיש לו גנה קטנה בא"י וזרע בה מיני זרעים ואינו מכוון בהם לאכילה כלל אלא למראית העין, אם מותר לזרוע אותה כלאים? תשובה: לא מצאתי מקום לשאלה זו, וכי באכילה תליא מילתא והלא מי שזרע כלאים אע"פ שעבר מותר לו לאכלן כי אין האיסור תלוי אלא בזריעה או המקיים אותו וכיון שהדבר תלוי בזריעה מה לי שיזרע לאכילה או למראית העין. ותו מי שרואה אותם כלום יודע אם הם לאכילה או למראית העין ואם עבר וזרען עבר על שדך לא תזרע כלאים ואסור לקיימן אבל אינו לוקה, והרוצה לעשות כן יזרע מיני דשאים שאינם מאכל אדם. אע"פ שכתב רבינו אבל עשבים המרים וכיוצא בהם מן העיקרין שאינם ראויים אלא לרפואה לאו דוקא מרים אלא אע"ג שאינם מרים מותר כיון שאינם ראויים למאכל אדם ומה לי אם זרען לרפואה ומה לי אם זרען ליהנות בראייתן, ואפשר דכ"ש הוא דאם זרען לרפואה דסוף סוף למאכל אדם זרע להו מותר, כ"ש אם זרען ליהנות מראייתן וזה ברור אצלי".

מדבריו עולה שכל הראוי למאכל אדם אפילו שאין רגילות לאכלו, והוא לא נוטעו לאכילה חשיב מאכל ויש בו איסור כלאים, וא"כ גם בנידון דידן למרות שאין רגילות לאכול את פרי כנת הקקטוס אם הוא ראוי למאכל יש להגדירו כעץ מאכל האסור להרכיב עליו אילן סרק, כפי מה שפסק השו"ע שאסור להרכיב סרק על מאכל.

מאידך אפשר לומר שכיוון ויש ספק האם פרי הכנה הוא נחשב כמאכל או לא, ולדעת הרמב"ם הרכבת סרק ואילן הוי רק איסור דרבנן, א"כ יש מקום להקל בספק דרבנן.

ג. מין במינו

לדעת השו"ע (לעיל אות א) שאנו אוסרים עץ סרק על עץ מאכל, נחלקו האחרונים האם האיסור הוא גם במין במינו, דהיינו באותו המין יש עץ סרק ועץ מאכל האם נאסר באכילה או לא. במשפט כהן (סי' כד אות ד עמ' מז) כתב שבאותו המין אין איסור להרכיב מאכל ושאינו מאכל והביא ראיה מירושלמי (סוטה פ"ח), וכן כתב החזו"א (סי' ב ס"ק יח ד"ה והא) והביא ראיה מהגמ' (פסחים נו ע"א). מוכח שלדעתם מותר סרק על גבי פרי כשהוא מין במינו (עיין חוקות שדה פ"א ה"ה הערה 16). א"כ בנידון דידן אם הקקטוסים מאותו המין הרי שיש להקל. הגדרת המינים כאן צריכה להיות לפי העלים וצורת העץ שהרי אין כאן פירות להשוואה. הרמב"ם (פ"ג ה"ד-ה"ו) מגדיר מין על פי טעם, צורת העלים והפרי. בנידון דידן אם העלים וצורת העץ דומים אפשר להגדירם כמין אחד למרות שלכנה יש פירות ולרכב אין פירות.

ד. סרק על גבי סרק

עוד יש להוסיף שאפילו אם נגדיר את הכנה לא כעץ פרי (לעיל אות ב) עדיין יש לעיין מה דין הרכבת סרק על סרק. הראשונים (ר"ש, רא"ש פ"א מ"ז, לעיל אות א) הביאו שתי גירסאות האם לדעת הירושלמי סרק על גבי סרק מותר או לא. רוב הראשונים הכריעו שמותר סרק על סרק אולם יש שכתבו שכיוון ויש גירסא בירושלמי שסרק על גבי סרק אסור יש להחמיר בכך, וכן נקט הב"י סי' רצה, והובאו הדעות בחוקות שדה (פ"א ה"ה הערה 20). החת"ס (יו"ד סי' רצא) והתעוררות תשובה (סי' צו) כתבו ששומר נפשו ירחק מהרכבות אלו. משמע א"כ שאפילו שיש מקום להתיר הלכתית בהרכבת סרק על סרק, אבל לכתחילה אין לעשות גם הרכבות כאלו. ברור שחומרא זו היא כאשר מיני הסרק הם שונים אולם אם הם אותו המין נראה על פי מה שכתבנו (לעיל אות ג) שאין בו איסור הרכבה כלל, וא"כ בודאי מותר מין על מינו בסרק.

ה. סיכום

1. אם צורת העלים והעץ של הכנה והרוכב קרובים זה לזה יש להתיר להרכיב, אפילו שהכנה עושה פירות ואילו הרוכב איננו עושה פרי, מכיון שהם מאותו המין.
2. אם צורת העלים והעץ של הכנה והרוכב שונים זה מזה, ויש לכנה פירות שאין רגילים לאכלם והרוכב הוא סרק - יש לכתחילה להמנע מהרכבתם זה בזה.
3. אם צורת העלים והעץ של הכנה והרוכב שונים זה מזה, ויש לכנה פירות שאין רגילים לאכלם והרוכב הוא סרק - אם כבר הורכבו וכגון על ידי גוי יש להתיר את קיומם.

הרב יעקב אפשטיין

איסור קצירה קודם העומר

א. אסור לקצור מחמשת מיני דגן לפני העומר¹. ופרשה לפני קציר העומר. ויש שגרסו שאסור לקצור לפני הפסח². עפ"י הגירסה הראשונה, יש הסוברים שאם מטעם כלשהו הוכרחו לקצור את קציר העומר לפני ט"ז בניסן, הותרו גם שאר מקומות לקצור עוד לפני ט"ז בניסן³.

1. במס' חלה (פ"א מ"א) נאמר: "חמשה דברים חייבים בחלה החטים והשעורים והכוסמין ושבולת שועל ושיפון... ואסורין בחדש מלפני הפסח ומלקצור מלפני העומר", משנה זו נשנית אף במסכת מנחות (פ"י מ"ז). מפורטים בה שני איסורים אכילת חדש לפני העומר וקצירת תבואה חדשה לפני העומר. וכן במנחות (ע"א), רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הי"ג), כפתור ופרח (פ' נה). וכתב הרמב"ם בפה"מ (חלה שם) וכן כתבו מהר"י קורקוס (הל' תמידין ומוספין פ"ז הי"ג) ומנחת חינוך (מצ' שב אות ז) שדין זה נלמד מן האמור: "ראשית קצירכם – שתהא תחלה לכל הנקצרים". הכסף משנה (הל' תמידין ומוספין פ"ז היג-טז) הקשה שמן הש"ס עולה שאסור לקצור קודם הבאת העומר ולא קודם קצירתו. ותמהו האחרונים (לחם משנה, ברכת הזבח מנחות סז ע"א ו-ע"ב, תוי"ט חלה פ"א מ"א, מנ"ח מצ' שב אות ז) על דבריו שדוקא אכילה מן התבואה החדשה תלויה בהבאת העומר, אבל לא איסור הקצירה. ולפי תוס' (מנחות ע"כ ד"ה מאי) מחלוקת האמוראים בגמ' בין ר' יונה לר' יוסי בר זבדא היא בשאלה האם מותרת קצירה עם קצירת העומר או עם הבאתו.
2. הר"ש ורע"ב גרסו במשנה בחלה ובמנחות: "ואסורים בחדש לפני העומר ומלקצור לפני הפסח" וכן גרס הגר"א (שנו"א חלה שם). לכאורה אין נ"מ בין הגירסאות שכן ביום הראשון של פסח אסור לקצור והותר רק לאחריו בזמן קצירת העומר (רבינו גרשום מנחות ע"ב), רש"י (מנחות שם ד"ה ומלקצור), גר"א (שם). ועי' בהערה הבאה שיש שכתבו נ"מ בין הגירסאות.
3. מנחת חינוך (מצוה שב אות ז) כיון שהמתיר הוא הקציר בפועל ולא זמן הקציר הרשום.

ב. איסור קצירה קודם הבאת העומר הוא איסור עשה⁴, ולכן הקוצר אינו לוקה והקציר כשר⁵.

ג. כל תבואה שלא השרישה קודם הקרבת העומר⁶ אסור לקוצרה עד שיתירנה קציר העומר בשנה הבאה⁷. ויש חולקים שהתאריך הקובע להשרשה הוא קצירת העומר ולא הקרבתו⁸.

ד. נחלקו הראשונים האם איסור קצירה נוהג בחו"ל⁹, יש אומרים שנוהג אף בחו"ל¹⁰, ויש אומרים שאינו נוהג אלא בארץ ישראל¹¹. בזמן הזה, יש אומרים שמותר לקצור בחו"ל לפני קצירת העומר¹².

4. איסור זה הוא לאו הבא מכלל עשה - מנ"ח (מצ' שב אות ד), שו"ת שאג"א (חדשות סי' ח) ולכן אין לוקים עליו.
5. רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז ה"א): "והקוצר קודם קצירת העומר אינו לוקה והקציר כשר". כפתור ופרח (פ' נה).
6. במנחות (ע"ב) נחלקו האמוראים עד מתי צריכה התבואה להשריש כדי שיתירה העומר, רבי יונה אמר קודם הבאת העומר ור' יוסי בר זבדא אמר קודם קצירת העומר (ויש הופכים את הגירסא). וכן בירושלמי (חלה פ"א ה"א). ופסק הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"י ה"ד) כדעה הסוברת מהקרבת העומר.
7. המשך המשנה בחלה (פ"א ה"א) הוא: "ואם השרישו קודם לעומר העומר מתירן ואם לאו אסורין עד שיבוא העומר הבא". בניגוד לראש המשנה בה פורטו שני איסורים קצירה ואכילה, הרי בסיפא לא פורט לגבי מה האיסור. הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז ה"ד) פסק שהוא נאמר לגבי שני האיסורים: קצירה (בהל' זו) ואכילה (כמובא בהלכה הבאה).
8. ר"ע מברטנורה (מנחות פ"י מ"ז).
9. דין זה אינו תלוי באיסור "חדש", אלא תלוי בהלכה הקובעת שמקום הראוי להבאת עומר אסור בקצירה קודם העומר, ומקום שאינו ראוי להבאת עומר מותר בקצירה (מנחות עא ע"א). ולכן לפי ר' יוסי ב"ר יהודה שמותר להביא מנחת העומר מחו"ל ממילא איסור קצירה חל אף בחו"ל.
10. ר"י בתשובה (שטמ"ק מנחות פד ע"א אות א) פסק כר' יוסי בר' יהודה, ואסר קצירה בחו"ל קודם העומר, ובמקום שחל איסור קצירה חל אף האיסור להגדיש לפני העומר. ור"י התיר להערים ולמכרו לנכרי עד אחרי הקציר ולהגדיש ולהכניסו לבית לפני הגשמים, משום הפסד.
11. רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז ה"ג), ולשיטתו שעומר בא רק מא"י (עי' בהערות הקודמות).
12. ור"מ (שטמ"ק מנחות פד ע"א אות א) פסק שאיסור הקצירה הוא רק בארץ ישראל משום שהיא מצוה התלויה בארץ ונוהגת רק בארץ ישראל, ובאיסור חדש ישנו לימוד מיוחד מ"מושבותיכם" שנוהג גם בחו"ל.
12. יש שדייקו כך מהרמב"ם שכתב שאסור לקצור בא"י, משמע שבחו"ל מותר. וכן עפ"י שיטת

ה. בזמן הזה, שאין בימ"ק קיים ואין קצירת והבאת העומר, יש אומרים שאיסור קצירה בתוקפו והאיסור הוא מהתורה וכן חלים כל איסורי דרבנן¹³ השייכים בו, ויש שכתבו שהאיסור בזה"ז מדרבנן¹⁴, ויש שהסתפקו בכך¹⁵, ויש שהתירו בימינו כל קצירה לפני העומר¹⁶ בכל מקום בא"י ובחו"ל.

ו. לדעת רוב הראשונים והאחרונים האוסרים קצירה בזמן הזה קודם העומר, מותר לקצור ממוצאי ט"ו בניסן¹⁷ כשעה אחת לאחר צאת הכוכבים¹⁸, ויש אומרים שמותר לקצור רק לאחר הארת המזרח ביום הנפת העומר¹⁹. ויש מתירים לקצור לפני העומר בזה"ז, משום הפסד, אבל לא לגדוש²⁰.

ז. מקום שאין ראוי להביא ממנו את העומר, אבל קציר העומר עתיד להתירו, כגון בית השלחים או עמקים, מותר לקצור שם לפני קציר העומר²¹. וכן מותר לקטוף ביד ולא בכלי אפילו ממקומות שמביאים משם את העומר²².

- הר"מ לעיל הערה 11. ויש שהתירו בחו"ל מצד הספק כמי לפסוק ומצד הפסד התבואות (שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' תקסב).
13. רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הי"ג), שטמ"ק (מנחות פד ע"א בשם ר"י), שו"ת שאג"א (ח"ב, דין חדש סי' ח), תפא"י (חלה פ"א מ"א אות ה), שו"ת מלבושי יו"ט (ח"ב, חובת קרקע סי' יא).
14. שפת אמת (מנחות ע ע"א ד"ה במשנה).
15. תוס' אנ"ש (חלה פ"א מ"א), קרן אורה (מנחות עא ע"ב).
16. רש"ש (מנחות ע ע"א ד"ה במשנה).
17. במגילה (כ ע"ב) במשנה: "כל הלילה כשר לקצירת העומר". ובמנחות (עא ע"א) במשנה: "מצותו לקצור בליל נקצר ביום כשר ודוחה את השבת". ובגמרא העמידו שהמשניות חולקות לפי שיטת רבי (שמכשיר קציר יום) ור"א בר' שמעון (שפוסל קציר יום), ופסק הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז ה"ז) כרבי שקציר יום כשר לעומר. ולפי"ז בזמננו מותר לקצור מעת שהיה ניתן לקצור את קציר העומר.
18. כן דייק הרש"ס (חלה פ"א ה"א הו"ד במלא"ש חלה פ"א מ"א).
19. כן דייק הרשב"א מרש"י (מנחות ע ע"ב) שמותר לקצור מהעת האחרונה המותרת לקצור העומר. תוס' (מנחות ע ע"ב ד"ה מאי), כסף משנה (הל' תמידין ומוספין פ"ז הי"ג-טז, עי' לעיל הערה 1) שו"ת שאג"א (חדשות סי' ח).
20. תוס' אנשי שם (חלה פ"א מ"א).
21. ספרא (אמור פר' י), מנחות (פ"י מ"ח), רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הי"ג), כפתור ופרח (פ' נה).
22. מנחות (סח ע"א), רש"ס (הו"ד במלאכת שלמה פ"י מ"ה). והרמב"ם השמיט הלכה זו.

ח. אף במקומות שמותר לקצור לפני העומר - אסור לעשות גדיש²³ לפני העומר²⁴. ולא יעשה אותן כריכות²⁵ כדרך הקוצרין, אלא יניחם צבתיים צבתיים²⁶. ומעת שהותר לקצור בכל מקום מותר לעשות גדיש²⁷.

ט. היו מקומות שהיו קוצרין וגודשין לפני קצירת העומר ולא מיחו בידם חכמים²⁸.

י. יש אומרים שממקומות המותרים בקציר או ע"י קיטוף מותר היה למכור קמח וקלי בירושלים מיד עם הנפת העומר אע"פ שודאי נקצר ונטחן לפני הקרבת העומר²⁹, וי"א שעשו שלא ברצון חכמים³⁰. ולשתי הדעות נראה שלא הותר להגדיש³¹.

יא. בימינו שמכונת הקציר עושה את כל הפעולות מקציר עד למצב של גרעינים ללא קליפות נראה שאסור לקצור אף במקומות שאינם ראויים לקציר העומר מצד איסור

23. הרמב"ם בפה"מ (מנחות פ"י מ"ח) פרש שהגדיש הוא תבואה אחר דישה זוריה והוא כרי בלשון חכמים, וראב"ע (שמות כב, ה) ומצודת ציון (שופטים טו, ה; איוב כא, לג) פרשו שהיא ערימת אלומות. ולשון המשנה (פ"ה מ"ז) "המעמר לגדיש", וכן "החוטט בגדיש" (סוכה פ"א מ"ח) משמע שלא כרמב"ם.
24. מנחות (פ"י מ"ח), פסחים (נו ע"א), כפתור ופרח (פר' נה). האיסור להגדיש הוא מדרבנן, וטעם הגזרה כתבו הראשונים (רש"י מנחות עא ע"א ד"ה לפני העומר; תוס' מנחות סח ע"א ד"ה קוצרים; שטמ"ק מנחות עא ע"א אות ב; מאירי פסחים יא ע"א, נה ע"ב) מחשש שיבוא לאכול מן התבואה קודם הנפת העומר. ובשו"ת שאג"א (חדשות סי' ד ו-ח) כתב שאיסור הגדיש כדי שלא יחשדוהו שקצר באיסור מן החדש.
25. יש מפרשים כריכות - אלומות גדולות וצבתיים אלומות קטנות (פה"מ לרמב"ם - מנחות פ"י מ"ט, רע"ב - מנחות פ"י מ"ט בפירוש השני), ויש מפרשים צבתיים - שאינם קשורים וכריכות אלומות קשורות (רע"ב שם בפירוש ראשון).
26. מנחות (פ"י מ"ט), רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הט"ו).
27. כ"נ מלשון הפוסקים. אולם מתוס' אנשי שם (חלה פ"א מ"א) משמע שמותר לגדוש רק מעת שמותר לאכול, ובזה"ל כל יום הינף אסור באכילה.
28. פסחים (פ"ד מ"ח, נה ע"ב): "ששה דברים עשו אנשי יריחו על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם ואלו הן שלא מיחו בידם... וקוצרין וגודשין לפני העומר ולא מיחו בידם".
29. דעת ר' יהודה (מנחות פ"י מ"ה) וכן פסקו רמב"ם (פה"מ שם), רע"ב (פה"מ שם), מלאכת שלמה (פה"מ שם), שאג"א (החדשות הל' חדש סי' ד).
30. דעת ר' מאיר (מנחות פ"י מ"ה), וכן פסקו ס' יראים (סי' עח) תפא"י (מנחות פ"י מ"ה).
31. כן נראה משתיקת המפרשים והראשונים שטחינה וכד' הן אחרי הגדיש, אלא שגדיש הוא בכמות גדולה והותר (לפי דעת ר' יהודה) בקמח וקלי בכמות קטנה, ולשם עולי רגלים (תוס' מנחות סח ע"א ד"ה אבל לא גודשין), ולעטר את שוקי ירושלים (מנחות עא ע"ב אות א).

גדיש. אולם י"א שבימינו אין אפשרות אחרת ומחמת הפסד הותר אף להגדיש לפני העומר³². ונראה שלכו"ע אין לטחון לפני העומר³³.

יב. מותר לקצור לפני העומר לשחת³⁴, ומותר לקצור תבואה שלא הביאה שליש בשולה³⁵ כדי להאכיל לבהמה³⁶. י"א שהשליש האמור הוא השליש הראשון של הבשלת התבואה³⁷ (הקרוי בתבואה "הבשלת חלב"³⁸), וי"א שהוא השליש האחרון של הבשלת התבואה³⁹ (המכונה "הבשלת דונג"⁴⁰).

יג. י"א שאם התחיל לקצור לפני הבאת שליש מותר לקצור אף לאחריו⁴¹, וי"א שבכל מקרה אסור לקצור לאחר הבאת שליש⁴².

יד. קוצרין לפני העומר מפני הנטיעות שלא תיפסדנה⁴³, וקוצרין לפני העומר כדי לפנות מקום לבית האבל או לבית המדרש, שנאמר קצירכם ולא קציר מצוה⁴⁴.

טו. האחרונים בדורנו התירו קציר מוקדם של תבואה לפני הפסח כפסי אש, לפני קציר כל השדה – רק קודם הבאת שליש⁴⁵.

32. הרב שלמה רונפלד (תחומין ז עמ' 100), הרב שמואל דוד (אמונת עתיד חוב' 41).
33. מכיון שאיסור גדיש הוא מחשש שמא יבוא לאוכלו, ולכן אע"פ שהתירו לקצור ולהגדישו מחמת הפסד לא הותר לטוחנו שמא יאפה ויבוא לאוכלו.
34. ספרא (אמור פר' י), מנחות (פ"י מ"ט) ומהגמרא וכ"כ תויו"ט (מנחות שם). מתבאר שקצירה לשחת אינה נחשבת לקצירה וע"כ מותר לכתחילה לזרוע בקיץ אחר הבאת העומר על מנת להאכיל לבהמה.
35. מנחות (פ"י מ"ט), רמב"ם (פה"מ מנחות פ"י מ"ט).
36. מנחות (פ"י מ"ט), רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הט"ו).
37. רש"י (ר"ה יב ע"ב ד"ה והזיתים, פסחים כג ע"א ד"ה קוצר), רש"ש (מנחות עא ע"א).
38. שו"ת באהלה של תורה (ח"ד סי' לג).
39. רמב"ם (מנחות פ"י מ"ח), רע"ב (מנחות פ"ח מ"ח).
40. שו"ת באהלה של תורה (ח"ד סי' לג).
41. דעת ר' יהודה במשנה במנחות, כ"פ רע"ב (מנחות פ"י מ"ט).
42. כן משמע מהרמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הט"ו) אשר השמיט דברי ר' יהודה בענין קצירה לאחר הבאת שליש אם התחיל לפני כן.
43. מנחות (פ"י מ"ט), רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הט"ו), ורע"ב (מנחות פ"י מ"ט) כתב פירוש אחד משום שהתבואה מזיקה לנטיעות ופירוש שני משום כלאים, ולראב"ד (השגות, הל' כלאים פ"א ה"ו) אסור לזרוע אף שאר אילנות חוץ מגפן עם זרעים במפולת יד.
44. מנחות (פ"י מ"ט), פה"מ לרמב"ם (מנחות פ"ח מ"ט), רמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ז הט"ו).
45. הרב יעקב אריאל (באהלה של תורה ח"א סי' לד).

טז. האחרונים בדורנו התירו קציר תבואה לפני הפסח לצורך בהמה, ומלכתחילה עדיף לעשות זאת קודם הבאת שליש ואז מותר להמשיך ולקצור גם לאחר הבאת שליש⁴⁶.

יז. לא נתחייבו באיסור "חדש" אלא משנכנסו לארץ כנען שממערב לירדן⁴⁷.

46. הרב יעקב אריאל (באהלה של תורה ח"א סי' לג).

47. ספרא (אמור פר' י).

הרב אהוד אחיטוב

תפילה במקום שמריחים ריח של רפת או לול

שאלה

כיצד יש לנהוג בבית כנסת הנמצא באזור חקלאי, ובשעות מסויימות נושאת הרוח ריחות מהרפתות והלולים הנמצאים במרחק של כמה מאות מטרים - האם ניתן להתפלל במצב כזה?

א. קריאת שמע ותפילה בסמוך לצואת אדם

הגמ' (ברכות כה ע"א) למדה מהפסוק (דברים כג, טו) "והיה מחניך קדוש", שיש איסור להזכיר דברים שבקדושה (ק"ש ותפילה) אם נמצאת צואת אדם בתוך ד' אמותיו, ומסקנת הגמ' (שם) שאיסור זה כולל גם הרחקת ד' אמות ממקום הריח¹, וז"ל:
"אתמר: ריח רע שיש לו עיקר, רב הונא אמר: מרחיק ארבע אמות וקורא קריאת שמע; ורב חסדא אמר: מרחיק ארבע אמות ממקום שפסק הריח, וקורא קריאת שמע. תניא כותיה דרב חסדא... ריח רע שיש לו עיקר - מרחיק ארבע אמות ממקום הריח, וקורא קריאת שמע".

1. עפ"י לשון רש"י (שם ד"ה מרחיק) בשאלה זו נחלקו רב הונא ורב חסדא, והגמ' הכריעה כרב חסדא שאיסור "והיה מחניך קדוש" כולל גם ריח של צואה הנמצאת בסביבתו.

ישנו איסור נוסף המובא בגמ' (שם כו ע"א) והוא לקרוא ק"ש ולהתפלל כשנמצאת לפניו צואת אדם, אף אם אין לה ריח ואף אם היא רחוקה ממנו יותר מד' אמות, וכלשון הגמ' (שם): "אמר רב הונא לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו מרחיק מלוא עיניו וכן לתפילה". וכך נפסק בטור ובשו"ע (או"ח סי' עט סעי' א): "היתה צואת אדם מאחריו, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח. אפילו אם יש לו חולי שאינו מריח, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח למי שמריח. ומלפניו, צריך להרחיק מלא עיניו, אפילו בלילה, (ואו שהוא סומא) שאינו רואה אותה, צריך להרחיק עד מקום שאינו יכול לראות ביום. ואם הוא מצדו, דינו כמלאחריו".²

ב. דברים שבקדושה כשהצואה נמצאת ברשות אחרת

בהמשך הגמ' נאמר: "ואם היה מקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים - יושב בצידו וקורא קריאת שמע, ואם לאו - מרחיק מלא עיניו; וכן לתפלה". כלומר, כיוון שהצואה נמצאת ברשות אחרת, הרי אמירת דברים שבקדושה במקומו אינה נוגדת את הדרישה של "והיה מחניך קדוש"³. ונחלקו הראשונים האם ניתן להקל במקרה שמגיע ריח רע מאותה צואה? לדעת הרמב"ם (הל' ק"ש פ"ג ה"ט) האיסור עומד בעינו, וז"ל:

"אבל אם היה שם מקום גבוה מהן עשרה טפחים או נמוך מהם עשרה טפחים יושב בצד המקום וקורא שהרי נפסק ביניהם והוא שלא יגיע לו ריח רע". וכן נקט הטור (או"ח סי' עט): "אבל אם יש לה ריח לא מהניא הפסקה ולא שינוי רשות". אמנם רבינו יונה (טז ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה ואם) הביא את דעת הרמב"ם אך הביא גם את דעת רבני צרפת החולקים על כך:

"רבני צרפת אומרים דכי היכי שהפסקה מועילה לצואה עצמה כן הכי נמי דמועילה לריח, אבל רבינו משה ז"ל אומר דכיוון שהריח מגיע אליו אין ההפסקה מועילה כלל".

2. עי' ביאה"ל (שם ד"ה ולפניו) שדן האם האיסור לקרוא ק"ש ולהתפלל כשהצואה לפניו הוא איסור תורה לכו"ע או שזו מחלוקת ראשונים. והנפק"מ היא לגבי צואה הנמצאת ברשות אחרת כפי שיבואר לקמן.
3. עי' חיי אדם (כלל ג' בנשמת אדם ס"ק ה) שהגדרת המקום כרשות אחרת דומה להגדרת רשויות לענין שבת, ועי' שם בנפק"מ שהוא מעלה מכך.

דייק רבינו יונה מדברי הרמב"ם: ש"לפי דבריו צריך ליזהר כשמתפלל בביתו מריח ריח ממקום אחר שיפסיק וישהה עד שיעבור הריח". גם הבית יוסף (מהדורת הטור השלם או"ח סי' עט אות ב אמצע ד"ה היתה במקום) הביא את שתי הדיעות אך נקט כדעת הטור והרמב"ם וכלשונו: "ורבינו סתם דבריו כדעת הרמב"ם וכן הלכה". וכן נראה מלשונו בשו"ע (או"ח סי' עט סעי' ב) שהביא את דעת הטור והרמב"ם כדעה פשוטה, ואת דעת רבני צרפת כדעת "יש אומרים": "היתה במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה, או שהיתה בבית אחד והוא בבית אחר... אם אין לה ריח יכול לקרות, דכיון שהיא ברשות אחרת קרינן ביה שפיר: והיה מחניך קדוש (ודברים כג, טו)... ואם יש לה ריח, לא מהני הפסקה ולא שינוי רשות". ויש אומרים דכי היכי דהפסקה מועלת לצואה עצמה, ה"נ מועלת לריח רע שלה". כדעה זו נקטו להלכה החיי-אדם (וכלל ג' סעי' טו), ערוה"ש (או"ח סי' עט סעי' ז, טו), מ"ב (שם ס"ק טז) שכתב ש"כדעה זו פסקו האחרונים". כך כתב כף החיים (סי' עט ס"ק כא) בשם עוד אחרונים והוסיף: "דזה כלל גדול דכשכותב מרן ז"ל בשו"ע סברא אחת בסתם והסברא האחרת בלשון יש אומרים דדעתו לפסוק כאותה הסברא שכתב בסתם". אמנם מלשון הלבוש (סי' עט סעי' ב) משמע שסובר שאין זה מעיקר הדין.⁵

אמנם במקרה שהצואה ברשות אחרת ניתן להקל במקום הדחק, אם האדם אינו מריח את הריח הרע, כפי שפסק המ"ב (סי' עט ס"ק יח), כיון שמקור הריח הרע נמצא ברשות אחרת. נראה מדבריו שס"ל שכיוון שאין צואה ברשותו הרי שאין כאן חיסרון של "והיה מחניך קדוש", אלא מפאת הריח והרי הוא אינו מריח את הריח. ויתכן שס"ל למ"ב שבמצב זה כל האיסור הוא רק מדרבנן, וכפי שכתב בספר קובץ על יד החזקה (הל' ק"ש פ"ג הי"ב), שכל ריח של צואה אף אם היא אסורה מן התורה, **חיוב ההרחקה מהריח שלה כשאין רואים אותה הוא רק מדרבנן.**

4. ועי' כה"ח (שם ס"ק יט) שמביא מחלוקת אחרונים האם די שאינו מריח שהרי הוא נמצא ברשות אחרת, או שצריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח כמו במקום שאין הפסקת רשות, ולמעשה הוא נוקט שיש להחמיר במקום שהדבר ניתן.
5. הלבוש (שם) כתב: "ויש להחמיר כסברא הראשונה", ודייק בדבריו האליהו זוטא על הלבוש (מהדורת זכרון אהרן סי' עט ס"ק ג) שמלשון השו"ע (סעי' ג, וסי' פא סעי' א) משמע שפסק כן להלכה, ומלשון הלבוש משמע שאין זו אלא חומרא.
6. אך נראה שגם אז זהו מדרבנן, שהרי אם הדבר אסור מן התורה, קשה להבין כיצד באותם תנאים אחד מקיים את הפסוק "והיה מחניך קדוש", והאחר אינו מקיים דין זה.
7. להרב נחום טויבש זצ"ל (נדפס ברמב"ם הוצאת אל המקורות תשט"ו)

לפי זה ניתן להקל במצב כזה גם לאותם שמריחים, על ידי שישתמשו במטהרי-אוויר למיניהם הדוחים את הריח.

ג. צואת תרנגולים

כל האמור לעיל מדבר על צואת אדם שאלה מתייחס הפסוק "והיה מחניך קדוש", אולם הגמ' (ברכות כה ע"א) מבארת שגם צואת בעלי חיים מסויימים דינם כצואת אדם, ומביאה מחלוקת ברייתות בנידון, בברייתא הראשונה נאמר: "לא יקרא אדם קריאת שמע, לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים, ולא כנגד צואת חזירים, ולא כנגד צואת תרנגולים, ולא כנגד צואת אשפה שריחה רע...", אולם לאחר מכן מביאה הגמ' את דברי רבא הפוסק כברייתא אחרת, ז"ל:

"אמר רבא לית הלכתא כי הא מתניתא אלא כי הא דתניא: לא יקרא אדם קריאת שמע לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים בזמן שנתן עורות לתוכן".

מדברי רש"י (ד"ה לית הלכתא) משמע שרבא חולק רק לגבי "צואת כלבים וחזירים בשאין בהם עורות", וסובר שרק אם מעבדים בהם עורות יש להרחיק מהם כיוון שיש להם ריח רע מאוד, אך לגבי צואת תרנגולים וכדו', אין מחלוקת בין הברייתות — שאסור לקרוא כנגדם, וכך דייקו התוס' (שם ד"ה לית הלכתא) בתחילת דבריהם. אולם לבסוף כתבו התוס' שצואת תרנגולים שנאסרה זהו "דוקא כשהן בלול שלהם שיש שם סרחון גדול אבל בתרנגולים ההולכים בבית אין חוששין".

כך גם נקט הרא"ש (ברכות פ"ג סי' מו) שכתב: "וצואת תרנגולים ושאר בהמות לא הזכירה משמע שאין בהם איסור כלל ואפילו אם תמצי לומר לאסור צואת תרנגולים דוקא בלול שלהם שיש בו סרחון אבל הגדלים בבית ואין שם כי אם מעט אין לאסור ע"כ".

אלא שלדעת רבינו יונה (טז ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה ובירושלמי): "הא דשרי כשאינן בלול שלהן דוקא כשאין ריח רע מגיע אליו ומשמע הא אם ריח רע מגיע אליו אסור וכן בדן דהא לא גרע מאשפה שריחה רע ומנבלה המסרחת".

יתכן לומר, שרבינו יונה, מוסיף על התוס' בכך, שלדעת התוס' האיסור הוא דוקא ב"לול שלהם" לפיכך עצם הריח אינו חמור כל כך כשהוא אינו במקומו. לעומת זאת

לדעת רבינו יונה ההיתר מחוץ ללול הוא "דוקא כשאין ריח רע מגיע אליו"⁸. אף שהב"י הביא גם את דעת רבינו יונה, הרי שבשו"ע (סי' עט סעי' ז) הוא נקט רק את לשון התוס' מתוך שפסק: "צואת תרנגולים ההולכים בבית, דינה כצואת בהמה חיה ועוף. אבל הלול שלהם יש בו סרחון ודינו כצואת אדם".

חילוק נוסף בנוגע לאמירת דברים שבקדושה כנגד צואת תרנגולים כתב הירושלמי (פ"ג ה"ה): "מרחיקין מצואת תרנגולים ד' אמות - ובלבד באדומים". הירושלמי סתם ולא פירש, ונסתפקו התוס' (שם ד"ה לית הלכתא) בדבריו אם נתכוין לצואה אדומה או לצואה של תרנגולים אדומים. אולם הרשב"א (ברכות כה ע"א ד"ה ירושלמי) כתב בצורה פשוטה שכוונת הירושלמי לתרנגולים אדומים: "דקים להו שצואת האדומים קשה מן האחרים כדקים להו בין חמור לשאר בהמות...". רבינו יונה (שם) חלק וביאר שהכוונה ל"צואה אדומה (של תרנגולים) שריחה גדול יותר", וכדיעה זו נקט השו"ע (שם סעי' ו). אולם המ"ב (שם ס"ק כו) נקט שיש להחמיר גם כפירוש הרשב"א, לפיכך הוא אוסר לקרוא כנגד צואה של תרנגולי הודו (אנגלי"ש הא"ן אינדיק) "כי צואתן מסרחת מאוד".

ד. צואת בהמה וחיה

כפי שעולה מהגמ' שהוזכרה לעיל, קיים איסור לקרוא ק"ש כנגד צואת כלבים וחזירים בזמן שנתן לתוכן עורות. אך בלאו הכי לא קיים איסור לומר כנגדן דברים שבקדושה. כל-שכן שמותר לומר דברים שבקדושה כנגד צואה של שאר בהמות וחיות. אלא שבגמ' לא נתפרש האם היתר זה הוא בכל מצב; או שהוא נאמר רק בתנאי שאין לצואתם ריח?

הטור (או"ח סי' עט) נקט בפשטות ש"צואת שאר בהמה חיה ועוף שמותר לקרות אצלם מיד בין אם היא לפניו או לאחוריו", זהו דוקא "אם אין בה ריח ואם יש בה ריח מרחיק עד מקום שיכלה הריח". אך לא נתבאר כיצד דייק זאת מלשון הגמ'.

8. קיימת אפשרות לומר שזו המחלוקת בין החיי אדם לבין הקיצור שו"ע שנידונה בבאה"ל (סי' עט סעי' ז ד"ה אבל הלול), שלדעת החיי אדם עצם הריח הרע הוא הבעיית, ולדעת הקיצור שו"ע הבעיה בלול היא מחמת שהוא מאוס, ולכך לדעתו ברפת של בקר אין להחמיר. וקשה לומר שהם מדברים במקום שאין ריח שהרי הם מדברים על ק"ש ותפילה ליד הרפת והלול עצמם. ויתבאר בהמשך.

(ברכות שם) שהתירה אמירת דברים שבקדושה כנגד צואת בהמה וחיה בסתמא ולא אמרה שזהו בדוקא כשאין להם ריח!!

לדעת הב"י הטור דייק זאת מלשון הירושלמי (ברכות פ"ג ה"ה):

"מרחיקין מגללי בהמה ד' אמות רבי שמואל בר חסדא אמר ברכים ובלבד

בשל חמור רבי חייא בר אבא אמר ובבא מן הדרך ולוי אמר מרחיקין

מצואת חזיר ד' אמות מצואת הנמייה ד' אמות מצואת התרנגולים ד' אמות

אמר רבי יוסי בר אבין בשם רב הונא ובלבד באדומים ר' ירמיה בשם ר'

זעירא אמר נבלה שמסרחת ד' אמות."

באר הב"י שהטור דייק שאף בצואה של שאר בהמות שמקילים לקרוא ק"ש כנגדם, היינו דוקא שאין להם ריח רע, שהרי אם יש להם ריח רע, צריך להיות דינם כנבלה המסרחת שאסור לקרוא כנגדה ד' אמות, ולפי מסקנת הגמ' היינו ד' אמות ממקום שייפסק הריח.

אלא שעדיין קשה מדוע לא נאמר בירושלמי שצואה של בע"ח שיש לה ריח רע, אסורה ושאיין לה ריח רע מותרת!!

ונראה לבאר עפ"י מה שכתב רבינו יונה (ברכות טז ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה וצואת וד"ה ולמדנו) לאור דברי הירושלמי:

"וצואת כל שאר בהמות נראה להרב מורי נר"ו דמותר ומביא ראיה

מהירושלמי דגריס התם... הנה שלא אסר שום בהמה אלא בחמור הבא מן

הדרך⁹ שיש לצואתו ריח רע הרבה אבל שאר בהמות אע"פ שיש להם ריח

רע מיד אחר היציאה אין הריח רע כל כך ומותר לקרות ק"ש כנגד הצואה

שלהן וצואת חתול כיון שריחה רע מאד דינה כצואת הנמייה."

לאור זאת הקשה רבינו יונה (שם ד"ה ולמדנו) מדוע אסר הרמב"ם לקרות כנגד כל צואה של בהמה. כשכוונתו למה שפסק הרמב"ם (הל' ק"ש פ"ג ה"ו) ולא חילק בין סוגי הבהמות:

"צואת האדם וצואת כלבים וחזירין בזמן שיש בתוכן עורות וכל צואה

9. בב"י (מהדורת מכון הטור השלם או"ח סי' עט) הגי' היא: שאינו אסור לקרות כנגד שום [צואת] בהמה אלא בחמור הבא מן הדרך.

שריחה רע כגון אלו אסור לקרות קריאת שמע כנגדן. וכן כנגד מי רגלי אדם אבל מי רגלים של בהמה קורין כנגדן.

דייק מכך רבינו יונה (שם) שמתוך שהתיר הרמב"ם כנגד מי רגלי בהמה, מוכח שהוא אוסר לקרות כנגד צואה של בהמה, ולכך הקשה עליו: "ותימה למה החמיר כל כך ולא התיר אפילו כנגד הצואה שלהן שהרי בירושלמי התירו בפירוש גללי בהמה כדכתיבנן". וראיתי בפירוש רבי יהודה ברבי משה אלבוטניני (הל' ק"ש פ"ג ה"ו ד"ה ולפי שבצואת תרנגולים)¹⁰ שביאר שדברי הרמב"ם אינם מוקשים מהירושלמי ולדעת הרמב"ם הנקודה העיקרית היא אם יש ריח רע או שאין ריח רע, וכלשוננו:

"אך רואה אני שמה שכלל הרב ז"ל ואמר שכל צואה שריחה רע אסור לקרוא כנגדה הוא כלל נכון וישר כי זהו שורש ויסוד זה האיסור שהכל הולך אחר הריח... אלמא ש"מ שעיקר ושורש הדבר הזה הוא הריח הרע. ואפילו שיתרחק מאה אמה אם הריח מגיע שמה הוה ליה כאילו הטינופת ממש הוא לשם בסוף המאה אמה וזהו דעת נכון ואמיתי אליבא דרובא דרבנותא ז"ל או כמעט כולם".

באופן דומה יישב מרן בב"י (שם) את דברי הרמב"ם:

"ולי נראה דהרמב"ם לא בכל צואה של בהמה אסור אלא באותם שיש להם ריח רע שהרי זה לשונו בפ"ג צואת האדם וצואת כלבים וצואת חזירים בזמן שיש בתוכם עורות וכל צואה שריחה רע כגון אלו אסור לקרות ק"ש כנגדן וכן כנגד מי רגלים..."

מלשון הרמב"ם "וכל צואה שריחה רע כגון אלו" דיין מרן הב"י "דלא אסור אלא בצואה שריחה רע דוקא". וממילא נדחית קושיית רבינו יונה¹¹. וכפי דיוקו הוא פסק גם בשו"ע (או"ח סי' עט סעי' ד):

"צואת כלב וחזיר, אם נתן בהם עורות, מרחיקים מהם כמו מצואת

10. נדפס מכת"י על יד המכון לחקר כתבי הרמב"ם - חיפה תשס"ג, המחבר היה מרבני ירושלים עוד לפני עליית מרן הב"י ארצה, וכפי שהוא מציין בתחילת פירושו, הוא התחיל את כתיבת פירושו כבר בשנת ה'רע"ה (כששים שנה לפני פטירת מרן הב"י).
11. ועי' ירושלמי למס' ברכות (שם מהדורת מכון מוצל מאש פ"ד ה"ה).

אדם. ואם לאו, דינם כדין צואת שאר בהמה חיה ועוף שאין צריך להרחיק מהם אם אין בהם ריח רע...".

מלשון רבינו יונה נראה שצואת בהמה שאסור לקרוא כנגדה היא דוקא צואה שיש לה "ריח רע מאוד", לעומת זאת לעומת זאת לדעת ר"י אלבוטני והב"י הרמב"ם אוסר כל צואת בהמה שריחה רע.

אולם גם לדעת הב"י הגדרת ריח-רע לענין זה אינה מוחלטת וכפי שכתב הוא עצמו בכס"מ על הרמב"ם (הל' ק"ש פ"ג ה"ו):

"ולו נראה דלא אסר רבינו צואת כל הבהמות אלא דוקא אותן שריחן רע כגון אלו, והניח הדבר לאומד הדעת אם דרך בני אדם להצטער בריחם הרע או לא...".

כלומר, צואת אדם וכדו' וצואת חמור הבא מן הדרך אסור לקרוא ק"ש או להתפלל כשרואה אותם, או אף אם מריח אותם אף שאינו רואה אותם. לעומת זאת בשאר בע"ח הדבר תלוי באומד הדעת והיא תלויה בכל אדם ואדם. לאור זאת נקט מרן את שיטת התוס'.

ופסק בשו"ע (שם סעי' ז): "צואת תרנגולים ההולכים בבית, דינה כצואת בהמה חיה ועוף. אבל הלול שלהם יש בו סרחון ודינו כצואת אדם"¹².

ה. השוואת רפת של בקר ללול של תרנגולים

ברפת בקר אין התייחסות מפורשת בדברי הראשונים ואף לא בדברי השו"ע. אך החיי אדם (וכלל ג סעי' ו) השווה ביניהם וכתב ש"דיר של בהמות ולול של תרנגולים דינן כצואה".

הביאור הלכה (סי' עט ד"ה אבל הלול) הקשה על השוואה זו וכתב שהסיבה שהחמירו בלול של תרנגולים משום שהוא מקום מאוס, דבר שאינו קיים בדיר של בהמות. כראיה לכך הוא מביא ממה שפסק השו"ע (יו"ד סי' רפ"ו סעי') "דרפת בקר

12. וכן משמעות לשון הקיצור שו"ע (סי' ה סעי' ה) שכתב: "ושאר צואה של בהמה חיה ועוף מסתמא אינה מסרחת אין צריכין להרחיק מהן. אבל אם מסרחת, וכן נבלה המסרחת, וכל דבר המסריח מחמת עיפוש, וכן לול של תרנגולין, מרחיקין מהן".

חייב במזוזה", אף שבמקומות המאוסים יש פטור ממזוזה. מוכח שקיים חילוק בין לול לרפת לענין דברים שבקדושה, ולכאורה הוא הדין לתפילה וק"ש כנגדן?¹³ הבאה"ל נדחק לבאר שכוונת החיי אדם להחמיר ברפת משום כ"סתם אשפה" שהיא בחזקת שיש בה צואת אדם עד שיבדוק, דבר שקשה לאומרו ביחס לרפתות שלנו. אך במקרה שיש לה ריח רע מסכים הבאה"ל למסקנת החיי-אדם, ולאזו מטעמיה: ש"כשהרפת מסריח שדרך להצטער ממנה בני אדם, אין אנו צריכין לכל זה דהיא בכלל אשפה שריחה רע"¹⁴. אמנם גם הבאה"ל מקבל את הגדרת הכס"מ ובעקבותיו המג"א (סעי' עט ס"ק י) שהגדרת ריח רע היא כלשוננו: "כל שדרך בני אדם להצטער מאותו הריח".

ו. רפת ולול הנמצאים במרחק

לאור הדברים הנ"ל נראה שיש לחלק בין אמירת דברים שבקדושה בתוך הרפת והלול עצמם, ואולי גם בסמיכות להם כשרואים משם את הצואה - שיש להחמיר מצד המאוסות שבדבר, לבין מצב בו הריח מגיע ממקום שאין רואים ממנו את הצואה כלל. ניתן לומר שקיימת חלוקה מציאותית בין שתי קבוצות של בני אדם: א. תושבי הישובים החקלאיים בהם קיימים לולים ורפתות, אשר אותם ריח זה אינו מצער בדרך כלל, ובחלקם הם אף מגדירים זאת כריח טוב. ב. אנשים עירוניים שבדרך כלל מצטערים מריח זה.

13. יש לציין שראיית הבאה"ל היא מהפסק העקרוני של השו"ע (יו"ד סי' רפו סעי' א) מכך שיש חיוב לקבוע מזוזה ברפשת של בקר, וכפי שביאר שם הש"ך (שם ס"ק ב) "דאע"ג דהוא במקום הטנופת מכל מקום לא נפיש זוהמייהו", הגדרה שודאי לא ניתן להגיד ביחס לבית הכסא. אמנם בימינו לא נהגו לקבוע מזוזות באותם מקומות ועי' בפתחי תשובה (שם ס"ק ב) שנימק מדוע מקילים ברפתות, ובכל זאת החמירו בלולים.

14. הבאה"ל מחדש שרפת אסורה מדין סתם אשפה שאף אם לה ריח רע, היא אסורה משום ש"סתם אשפה חזקה שיש בה צואה", אך נראה שאין זה הטעם העיקרי של הבאה"ל היות שמה שהחמירו בסתם אשפה, היא משום שדרך בני אדם היה להיפנות באשפה, ולפיכך קיימת סבירות שהיתה בה צואת אדם. לעומת זאת אין דרך בני אדם להפנות ברפת, שאם כן כיצד חייבו אותה במזוזה? ובודאי שברפתות של ימינו, שאין חשש זה, לפיכך כל הדיון הוא רק בנוגע לריח של הרפת.

תושבי הישובים החקלאיים מותרים באמירת דברים שבקדושה כשיש ריח של רפתות ולולים, כיוון שלדידם זהו ריח שאין "דרך בני אדם להצטער מאותו ריח" וכיוון שמדובר בציבור שלם אי אפשר לומר שבטלה דעתם אצל כל אדם.

מאידך לא ניתן להתעלם מכך שיש ציבור רב שריח זה מפריע לו, ולדידם לפחות זה ריח ש"דרך בני אדם להצטער מאותו ריח". אולם עדיין נראה שבמקרים כגון אלו, הדבר הוא גורם להקל כאשר הרפת או הלול נחשבות כרשות בפני עצמה, ולהקל בכגון דא מדין צואה הנמצאת ברשות אחרת.

אפשר שזו כוונת דברי הלבוש (או"ח סי' עט סעי' ג) "שכל ריח רע הבא מדבר המסריח **כיוצא באלו שנתפרשו** שיש לו עיקר מרחיקין ממנה כדין צואת אדם דבכלל והיה מחניך קדוש הם, כלומר שאם מגיע אליו הריח רע אין מחנהו קדוש ואסור לקרות"¹⁵. נראה לומר שכוונת הלבוש שאותם מקרים שנתפרשו בגמ' נאסרו לכל אדם, בין אם דרך להצטער מהם בני אדם, ובין אם אין דרך להצטער מהם בני אדם. לפיכך כשמגיע מהם ריח רע זה הרי שלא ניתן לקיים במצב כזה את הציווי של "והיה מחניך קדוש". אך אם זה ריח שחלק מבני האדם מצטער ממנו וחלקו אינו מצטער ממנו, לא ניתן לאסור זאת מהטעם של "והיה מחניך קדוש", כיוון שקשה לומר שיכולים ציבור של בני אדם להיות במקום אחד, כשלחלקם יחשב הדבר כ"מחניך קדוש" ויהיה מותר להם להתפלל, ולחלקם לא יחשב הדבר ל"מחניך קדוש" ויאסר עליהם להתפלל¹⁶.

לאור זאת נראה היה להקל בצירוף העובדה שבדרך כלל הרפתות והלולים נמצאות במקום מקורה, או מוקף מחיצות, שניתן להגדירם כרשות בפני עצמה, או שהבית או בית הכנסת מוגדרים כרשות אחרת ביחס למקום שממנו מגיע הריח.

15. דבריו הובאו להלכה במ"ב (שם ס"ק כט).

16. כסברא להקל יש להוסיף את מה שכתב בספר קובץ על יד החזקה (הל' ק"ש פ"ג הי"ב), שכל ריח של צואה אף אם היא אסורה מן התורה, **חיוב ההרחקה מהריח שלה כשאין רואים אותה הוא רק מדרבנן**, ולפיכך היקל בריח של מי-רגלים כיוון שחיוב ההרחקה של המי-רגלים עצמם הוא רק מדרבנן. כ"ש הכא שמדובר על ריח שאינו מוגדר כריח רע לכולם.

ז. סיכום

נראה להקל בנידון דידן מהטעמים הבאים:

- א. בני אדם המתגוררים באותם מקומות אין דרכם להצטער מריח הרפת והלול, וצואתם אינה מוגדרת לגמרי כ"צואה שדרך להצטער ממנה בני אדם".
- ב. הצואה נמצאת ברפת או בלול היא במקום המוקף מחיצות ומקורה, וזהו ריח הבא מרשות אחרת, שיש המקילים בו גם בצואת אדם.

ר' אשר מבצרי

עיונים במצוות פדיון שבויים¹

הדברים הבאים בנושא פדיון שבויים, מוקדשים לנעדרי צה"ל ושבויי, מתוך תפילה לשובם הביתה במהרה. נזכיר במיוחד את החיילים: גלעד שליט, אהוד גולדווסר ואלדד רגב ה' יחייהם וישיבם הביתה במהרה. ונזכיר את אסיר ציון, גיבור ישראל יהונתן פולארד הי"ו, היושב בכלא האמריקאי כ-21 שנה בשל מסירות נפשו להצלת ישראל מסכנות גדולות. בח' באב ימלאו לו 52 שנה ומצבו קשה ביותר.

א. גדר מצוות פדיון שבויים ברמב"ם

מלמדנו הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פרק ח הלכה י): "פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותם, ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים. שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים, ועומד בסכנת נפשות, והמעלים עיניו מפדיונו - הרי זה עובר על: לא תאמץ את לבבך, ולא תקפוץ את ירך, ועל לא תעמוד על דם רעך, ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, ובטל מצות: פתח תפתח את ירך לו, ומצות וחי אחיד עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למוות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים".

למדנו מדברי הרמב"ם:

א. פדיון שבויים הינו הצדקה הגדולה ביותר - וקודם למצות צדקה הרגילה של עניים וכו'.

1. המאמר מבוסס - על החוברת של הרב יהושע הגר "וחי אחיד עימך" בנושא פדיון שבויים,

ב. המצוה אינה רק במבחן התוצאה ביחס לשבוי, אלא לא פחות מכך מוטלת **עלינו** חובת המאמץ לפדיון השבוי, כאשר לפני המבחן המעשי - עומד מבחן היחס הנפשי שלנו לאח השבוי, כדברי הרמב"ם: "וכל המעלים עין מפדיונו הרי זה עובר על...", המצוה מתחילה מתוך הפנמת חובתנו שלא להתעלם מהאח השבוי.

ב. פדיון השבויים הראשון בתולדות ישראל

מעשה אבות-סימן לבנים, רבות למדנו מהמלחמה הראשונה לחילוץ שבויים בה יצא אברהם אבינו להצלת לוט מידי ארבעת המלכים. כאשר נשבה לוט נאמר: "ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברהם...", אולם מה שומע אברהם אבינו? "וישמע אברהם כי נשבה אחיו..." - ולא בן אחיו. למרות שלוט התרחק מאברהם, והיה רק בן אחיו, הרי שאברהם אבינו רואה בו בזמן צרה את אחיו, ומתוך כך הוא לא מתעלם אלא יוצא מייד להצלתו. מעשה אבות סימן לבנים: מאברהם אבינו אנו לומדים שעלינו לא להתעלם מאח בשבי, אלא להפנים את מצבו ואת אחריותנו לפדותו ומתוך כך נובע הצד המעשי שגם אותו נלמד ממסירות הנפש של אברהם אבינו, שסיכן את עצמו ויצא למלחמת עולם נגד ארבעת המלכים - רק כדי להציל את לוט. דווקא מתוך מלחמה מוסרית זאת זכה אברהם אבינו לניצחון מזהיר על ארבעת המלכים ולקידוש שם שמים ברבים.

ג. מקור לפסק הרמב"ם

המקור העיקרי לרמב"ם הוא מהסוגיה בבבא בתרא (דף ח ע"א):
 "איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא, שדרה ארנקא דדינרי לקמיה דרב יוסף, אמרה: ליהוי למצוה רבה. יתיב רב יוסף וקא מעיין בה, מאי מצוה רבה? א"ל אביי, מדתני רב שמואל בר יהודה: אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים, שמע מינה: **פדיון שבויים מצוה רבה היא**. אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדיון שבויים מצוה רבה היא? א"ל, דכתיב (ירמיהו טו):

על החוברת - "יהונתן אחינו אתה" בהוצאת מדרשת ה"תורה והארץ", ועל פעילות מדרשת התורה והארץ בנושא זה. נושא פדיון השבויים הוא רחב ומורכב ביותר ומאמר זה הוא בבחינת מבוא בלבד.

"והיה כי יאמרו אליך אנה נצא, ואמרת אליהם כה אמר ה': אשר למות למות, ואשר לחרב לחרב, ואשר לרעב לרעב, ואשר לשבי לשבי".... ואמר רבי יוחנן: כל המאחר בפסוק זה קשה מחבירו. **חרב קשה ממות** – אי בעית אימא: קרא, ואי בעית אימא: סברא; אי בעית אימא סברא, האי קא מינוול והאי לא קא מינוול; ואבע"א קרא (תהלים קט"ז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. **רעב קשה מחרב** – איבעית אימא סברא, האי קא מצטער והאי לא קא מצטער; איבעית אימא קרא, (איכה ד') טובים היו חללי חרב מחללי רעב. **שבי [קשה מכולם]**, דכולהו איתנהו ביה".

מסביר רש"י (שם):

"שבי כולו איתנהו ביה – שהוא ביד העכומ"ז לעשות בו כל חפצו אם למות [אם לחרב] אם רעב".

ד. הקושיות על הרמב"ם

מתוך הסוגיא בגמרא – מרחיב הרמב"ם ומעמיק במשמעות המצווה, ועיון בלשונו מעלה שאלות אחדות:

1. הרמב"ם הביא רשימה של ארבע מצוות לא תעשה, ושלוש מצוות עשה, אולם מדוע בנוסף לרשימה ארוכה זאת מוסיף הרמב"ם פסוק ממשלי – "והצל לקוחים למוות"?
 2. מה כוונת הרמב"ם בסיום – והרבה דברים כאלו?
 3. מדוע חוזר הרמב"ם בסוף ההלכה, "ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים" – הרי כבר בפתחה נאמר 'ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים'?
 4. הלאו החמור ביותר עליו עובר מי שמתעלם מהשבוי הוא – "לא תעמוד על דם רעך". מדוע אם כן מביא הרמב"ם את נושא פדיון השבויים כאן בהלכות צדקה, ולא בין ההלכות העוסקות בפיקוח נפש?
- כדי להעמיק במשמעות המצווה נתחיל מהשאלה האחרונה, תוך כדי עיון במצוות הצדקה, וממנה נגיע בע"ה להסברת העניין כולו.

ה. שני גדרים במצוות צדקה

בהלכות מתנות עניים (פ"י ה"א) פוסק הרמב"ם:

חייבין אנו להזהר במצוות צדקה יותר מכל מצוות עשה, שהצדקה

סימן לצדיק זרע אברהם אבינו שנאמר: 'כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה...' ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר: 'בצדקה תכונני' ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה, שנאמר: 'ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה'.

לשון הרמב"ם קשה: האמנם חייבין אנו להזהר במצוות צדקה יותר מכל מצוות עשה? הרי ישנם מצוות עשה חמורות יותר כמו מילה ופסח! ועוד קשה מדוע מביא הרמב"ם באמצע ההלכות - את ההסברים על חשיבות מצוות הצדקה?

ייתכן שההסבר הוא, שהרמב"ם רצה ללמדנו שישנם שני גדרים בענייני צדקה: גדר ראשון קיים במצוות צדקה כלפי הפרט והקהילה שקיימת תמיד גם בגלות ובכך עוסק הרמב"ם בתחילת הלכות צדקה שבמתנות עניים. וגדר שני במצוות הצדקה כלפי הכלל, ולפי זה הצדקה הינה מצוות המפתח לבניין החברה והכלל במדינה היהודית. במשמעות זאת צריך להיזהר במצוות הצדקה יותר מכל מצוות עשה. נדייק, בדברי הרמב"ם: "חייבים אנו להיזהר במצוות צדקה..." בהתייחסות לרבים ולא ליחיד. כך גם בהמשך ההלכה העוסקת בצדקה כבסיס לבניין האומה - כפי שנלמד מאברהם אבינו כבסיס לבניין כסא ישראל - המלכות והמדינה, כיסוד לבניין דת ישראל - במובנה הכללי, וכיסוד לגאולה: "ואין ישראל נגאלים אלא בצדקה".

בהמשך ההלכות בפרק זה, מלמדנו הרמב"ם על המבנה החברתי הנכון לפי התורה. כל פרק י בהלכות מתנות עניים עוסק במובן הציבורי-חברתי של הצדקה, כפי שבולט מאוד לדוגמא בהלכות ב-ג בהם הרמב"ם דן על יחסנו לצדקה:

הלכה ב: לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה, שנאמר: והיה מעשה הצדקה שלום. כל המרחם - מרחמין עליו, שנאמר: ונתן לך רחמים ורחמך והרבך. וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוש ליחסו, שאין האכזריות מצויה אלא בעכו"ם, שנאמר: אכזרי המה ולא ירחמו. **וכל ישראל והנלוה עליהם - כאחים הם שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם ואם לא ירחם האח על האח מי ירחם עליו, ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן, הלעכו"ם ששונאים אותו ורודפים אחריהן!! הא אין עיניהן תלויות אלא לאחיהן.**

הלכה ג: כל המעלים עיניו מן הצדקה - הרי זה נקרא בליעל, כמו שנקרא עובד עכו"ם בליעל, ובעכו"ם הוא אומר - יצאו אנשים בני בליעל, ובמעלים עיניו מן הצדקה הוא אומר - השמר לך פן יהיה דבר

עם לבבך בליעל. ונקרא רשע, שנאמר - ורחמי רשעים אכזרי, ונקרא חוטא שנאמר - וקרא עליך אל ה' והיה בד' חטא, והקב"ה קרוב לשועת עניים שנאמר שועת עניים אתה תשמע, לפיכך צריך להזהר בצעקתם שהרי ברית כרותה להם, שנאמר והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. נמצאנו למדים חידוש בדברי הרמב"ם שחידש מצוות צדקה באופן חברתי-ציבורי. מה המקור לדברי הרמב"ם?

כל ישראל ערבים זה בזה

כאשר נכנסנו לארץ המקום הראשון אליו הגענו היה - הר גריזים והר עיבל כדברי התורה:

וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ד' אֶל-לְהִיךָ נָתַן לָךְ, וְהָקַמְתָּ לָךְ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשָׁדַת אֹתָם בְּשִׁיד... תִּקְיִמוּ אֶת הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל... (דברים פרק כז).

מדוע? מלמדים אותנו חז"ל במקומות רבים שעם כניסתנו לארץ, היינו צריכים לקבל עלינו את כל התורה מחדש במשמעות מיוחדת של 'כל ישראל ערבים זה לזה' כדברי רש"י "משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל, ונעשו ערבים זה לזה" (רש"י דברים כט, כח והגמרא בסנהדרין מג ע"ב)

1. הערבות וירושת הארץ

ישנו הבדל במושג הערבות, בין חז"ל לארץ ישראל. בעוד הערבות בחז"ל היא בתור שותפים, הרי שרק עם הכניסה לארץ אנו הופכים לציבור, כדברי הזוהר הקדוש על הפסוק (שמואל ב' ז, כב) "ומי כעמד ישראל גוי אחד בארץ-ודאי בארץ הם גוי אחד, עמה אקרון אחד ולא איננו בלחודיהו". מאחר שכל ירושתנו את הארץ אינה כפרטים - אלא כציבור של עם ישראל, הרי קבלת הערבות הייתה התנאי לירושת הארץ, כדברי הירושלמי סוטה פ"ז ה"ה:

אמר רבי שמעון בן לקיש: **בירדן קיבלו עליהן את הנסתרות**. אמר להן יהושע - אם אין אתם מקבלין עליכם את הנסתרות, המים באין ושוטפין אתכם. אמר רבי סימון בר זבדא: ויאות תדע לך שהוא כן, שהרי עכן חטא ורובה של סנהדרין נפלה.

וכך מוסברים הדברים ב"צפנת פענח" על הסוגיה בסנהדרין: "הגדר בערבות, משום שכל ישראל הוא כמו מין יחד... ולכן רק כשעברו הירדן, אז הוא כמו **מציאות אחת**, וחלה עליהם ערבות".

שתי משמעויות לערבות

ישנה לערבות משמעות של ריצוי עונש מצד הכלל על מעשה יחיד, כדברי הגמרא בשבועות ל"ט: "וכשלו איש באחיו" (ויקרא כ"ו ל"ז) - "איש בעוון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבין זה בזה".

אולם מעבר לכך ישנה משמעות עמוקה של **אחוה חיובית, אחריות של אח לאח בני אבא אחד**. כדברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פ"ה ה"ב): "וכל ישראל והנלוה עליהם כאחים הם שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם". זאת אחוה פנימית, טבעית, חיונית העושה את "ישראל חטיבה אחת בעולם".

מאז המעמד הגדול של "וייחן שם ישראל כנגד ההר" (שמות י"ט), "כאיש אחד בלב אחד", מאז נקבע התפקיד של "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שם), נקלט המסר ברוח האומה "הקב"ה וכנסת ישראל - חד הם" (זוהר ויקרא), לכן "נפש אחת מישראל" כ"כ יקרה, ועל כן האזהרה החמורה של "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא י"ט ט"ז) הינה דווקא בפרשת: "קדושים תהיו כי קדוש אני". כך מלמדנו המהר"ל:

כל ישראל ערבים זה בזה, בשביל שהם עם אחד... ודומים לאדם אחד, שאם יש מכה באחד מאבריו שכולם מרגישים בעבור שהם גוף אחד, וכן כאשר אחד מישראל עובר עבירה מרגישין בחטא זה כל ישראל שהם כמו אדם אחד, כי הם עם אחד... (נתיב התוכחה פרק ב')

ז. מצוות הצדקה - כביטוי לערבות ההדדית

המצווה המבטאת את הערבות ההדדית בצורה חיובית יום יומית היא מצוות הצדקה, ובמשמעותה המיוחדת דווקא בחיים ציבוריים של מדינה יהודית. מבחינה משפטית - ממוני הינו רכושי הפרטי, ואין לי מחויבות למצוקת האחר. בחברה הקפיטליסטית הדבר עוד יותר בולט כאשר אפשר לטעון כלפי השני - "שילך לעבוד", זוהי אחריותו ולא אחריותי, ולכל היותר שהמדינה תדאג לו. אף מנהיגי המדינה יכולים לטעון - אנו צרכים להיות חברה קפיטליסטית מודרנית, הדואגת רק לאינטרסים הכלליים, ולא למצוקת הפרט. אם כך מה יהא על מצוות הצדקה? על כך מלמדנו הרמב"ם שמבחינה של המדינה היהודית הינו דווקא במצוות הצדקה, המבטאת את הערבות ההדדית העומדת בבסיס קיומנו. בעיון ברמב"ם (הלכות מתנות

עניים פ"י ה"ד, נראה שהצדקה איננה רק עניין טכני לפתור את בעיית העני, אלא חלק גדול מהלכות הצדקה מתייחס לנותן, לחברה. התורה מלמדת אותנו לבנות את החברה – על בסיס של צדקה וערבות הדדית:

כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה, אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה ומתאוונ עמו על צרתו שנאמר אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון, ומדבר לו דברי תחנונים ונחומים שנאמר ולב אלמנה ארנין. בהמשך הפרק מלמד הרמב"ם על המבנה החברתי הנכון ועל שמונה המעלות בצדקה, אשר הגבוהה ביותר היא – נתינת עבודה וכו'.

ח. המעלה הגדולה ביותר בצדקה – פדיון שבויים

אולם הרמב"ם רצה ללמדנו שישנה מעלה עוד יותר גבוהה במצוות הצדקה, הדורשת מאתנו את המסירות הגדולה ביותר והיא פדיון השבויים. מצוה זאת מעמידה אותנו בשיא המבחן של הערבות ההדדית. בעוד כל עני רגיל יכול לעשות משהו להקלת מצבו, הרי שהשבוי אינו יכול לעשות מאומה והוא בסכנת חיים, ולכן כאן אנו נבחנים – עד כמה אנו מתמסרים להצלתו. להדגשת העניין הביא הרמב"ם פעמיים את דברי הגמרא מהסוגיה ב"בבא בתרא": **"פדיון שבויים מצוה רבה היא"**, כאשר הרמב"ם מנסח זאת בצורה רחבה יותר: **"אין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים"** – בתחילת ההלכה, **ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים** – בסוף ההלכה.

הצל לקחים למנות

בנוסף לכך מביא הרמב"ם את הפסוק (משלי כד, י) שכדי לעמוד על משמעותו – צריך להתבונן בהקשרו במקורו: **"התרפית ביום צרה צר כחכה הצל לקחים למנות ומטים להרג אם תחשוך כי תאמר הן לא ידענו זה, הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשוך הוא ידע, והשיב לאדם כפועלו"** רש"י, מצודת דוד והאבן עזרא מפרשים את הפסוקים באותו כיוון, כפי שמסביר שם אבן עזרא:

התרפית ביום צרה – הבאה על חברך ולא הצלתו: **"צר כחכה** – בעת צרתך... שתהיה בצרה כמוהו ולא תמצא מציל".

בפסוקים אלו מלמדנו שלמה המלך שיתכן שמגיע אלינו צרה - משום שהתעלמנו מאחינו השבוי, ולכן עלול להיות שנהיה בצרה כמוהו ולא נוכל להציל. מה המקור בתורה לדברים כל כך חריפים?

הלימוד ממכירת יוסף

נראה שהמקור לעניין זה, הוא ממכירת יוסף, כאשר אחי יוסף, אומרים: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו ולא שמענו - על כן באה עלינו הצרה הזאת". מתוך אמירה זאת, ומתוך הפנמת הצורך לתקן את מכירת יוסף, מגלה יהודה את מסירות הנפש להצלת בנימין. שיאו של נאומו הנרגש של יהודה בתחילת פרשת "ויגש", הינו בגילוי הערבות: "כי עבדך ערב את הנער" ודווקא אז מתוך שיאו של המשבר, צומח התיקון והאחדות. אולם חטא מכירת יוסף המבטא את השורש לקלקול בין אדם לחבירו הינו כל כך חמור, שלא כתוב שנשלח העוון לאחים. יוסף מנחם אותם א-לוקים חשבה לטובה, אולם לא כתוב ששלח להם.

התיקון למכירת יוסף

את התיקון למכירת יוסף יעשה עם ישראל רק עם חזרתו לארץ, כאשר יקבור את עצמות יוסף בשכם, ויקבל שם את הערבות בהר גריזים והר עיבל. אולם כאשר עם ישראל לא קיים את הערבות - חרב הבית על שנאת חינם, ורבים המדרשים על עשרת הרוגי מלכות שנהרגו לכפר על מכירת יוסף. לכל זאת מכוון אותנו הרמב"ם במילים: ועובר גם על "הצל לקוחים למוות והרבה דברים כאלו..." כלומר: כל שבוי מזכיר לנו את השבוי הראשון - יוסף בבור ומעמיד אותנו במבחן הערבות באופן העמוק ביותר - שלא לחזור על מכירת יוסף. אם אנו מעלימים עין מהשבוי - זועקים אלינו דברי שלמה המלך - "הצל לקוחים למוות" - בלשון ציווי, כי אם תתעלמו מן השבוי - אתם עלולים להגיע לצרה כמוהו ולא תוכלו להציל.

ט. ההשתדלות וההסתכנות במצוות פדיון שבויים

השו"ע ביורה דעה סימן רנב, מביא להלכה את הרמב"ם, ומוסיף עליו בסעיף ג: "כל רגע שמאחר לפדות השבויים, היכא דאפשר להקדים, הוי כאילו שופך דמים." החיוב הוא להקדים ככל שאפשר, ולעשות את כל המאמצים הכרוכים בזמן, ממון וכו'.

ביחס לסיכון אישי כדי להציל את השבוי - ישנו חילוק בין מצב רגיל למצב מלחמה. אדם פרטי ששבוי ע"י שודדים וכדומה- איננו מצווים להסתכן כדי להצילו כי "חייך קודמים לחיי חברך". אולם מי ששבוי כחלק ממלחמה נגד עם ישראל - חייבים אפילו להסתכן כדי להצילו. (דוגמת מבצע אנטבה) "לא משאירים פצועים בשטח" איננו רק כלל צה"ל, אלא כלל הלכתי, הנובע מכך שבמלחמה עולה מדרגת הערבות לדרגה הגבוהה ביותר, כעין גוף אחד ממש. אם נשאר פצוע בשטח- אין זה אדם פרטי, אלא חלק מעם ישראל נשאר פצוע בשטח. אם לא נציל אותו- אנו עלולים לאבד את החוסן המוסרי שלנו כעם ישראל, ואת הכוח להמשיך ולהלחם. כך לגבי פצוע בשטח, וכך לגבי חייל הנמצא בשבי האויב. (הרחבה בעניין: הרב וולדנברג "ציץ אליעזר" חלק יב סימן נז; הרב יעקב אריאל, "באהלה של תורה" - הלכות א"י, סימן יט; הרב שלמה גורן "תורת המדינה" עמוד 424, הרב יהודה זולדן "מלכות יהודה וישראל" עמוד 335).

את גילוי הערבות בחילוץ שבויים בצורה עליונה ביותר, זכינו לקיים לפני 30 שנה- "במבצע יהונתן", בשחרור הנועז של החטופים מאנטבה. בדומה לאברהם אבינו שמסר נפשו להצלת לוט, סיכנו את עצמם טובי החיילים של צה"ל - להצלת החטופים ובסייעתא דשמיא מיוחדת הסתייג המבצע בהצלחה עצומה, למרות המחיר ששילמנו.

י. שבוי ונעדרי צה"ל

מה מצבם של נעדרי קרב סולטן יעקב, ומה מצבו של רון ארד? קשה מאוד לדעת, וכולנו כואבים את השנים הרבות שעברו מאז שבייתם ומצפים שבע"ה ישובו הביתה. ממש לאחרונה נפלו בשבי החייל גלעד שליט, אהוד גולדווסר ואלדד רגב, כולנו מצפים ומייחלים לשובם הביתה בשלום. כולנו תקווה ותפילה שממשלת ישראל תחזור לגילוי הערבות והאחריות הלאומית - ולא תיכנע למחבלים, אלא תעשה הכל לשחרור של החיילים ולמיגור הטרור. השבוי היחיד שנמצא כיום בשבי, ידוע היכן הוא וניתן להצילו מיידית ללא צורך במלחמה - הוא יהונתן פולארד, השבוי 21 שנה בכלא האמריקאי, רק משום שהצילנו מסכנות גדולות. לצערנו מצבו מזכיר את יוסף בבור, שנמכר ע"י אחיו.

תשובת הראשל"צ הרב מרדכי אליהו ביחס ליהונתן פולארד

הראשל"צ הרב מרדכי אליהו ענה לשואלים - האם יש מצוות פדיון שבויים ביחס לפולארד?

"את השואלים צריכים לשאול כיצד עולה על דעתם הספק הזה?

ברור הוא שיש מצווה רבה וחובה גדולה על כל עם ישראל באשר הוא נמצא, לעזור ולסייע בכל כוחם ומאודם, לעשות ולפעול להוציא ולשחרר, את ה"ה יהונתן פולארד הי"ו שמסר עצמו לטובת הצלת כלל עם ישראל". לגבי יהונתן פולארד – בנוסף למצוות פדיון השבויים, מוטלת עלינו האחריות להציל חייל בשבי, של מי שסיכן עצמו עבור עם ישראל והציל את כולנו מסכנות גדולות.

סיפורו של יהונתן פולארד, גלעד שליט, אהוד גולדווסר ואלדד רגב ושל השבויים והנעדרים האחרים – ממחיש לנו עד כמה הלכות פדיון שבויים הינם מעשיות ונוגעות לחיינו, שלא נתעלם מפדיונם, ונעשה הכל לשחררם. ויהי רצון שיקוים בנו: "ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברינה..."

רבני מכון התורה והארץ

שאלות ותשובות קצרות*

לקט שכחה ופאה

שאלה

מה הדין של לקט שכחה ופאה בזמן הזה?

תשובה

- א. מהפסוק ובקוצרכם את קציר ארצכם וכו' אנו לומדים שיש להשאיר את מתנות העניים (לקט שכחה ופאה) לעניים. כלומר אין חובה לתת אותם כמו צדקה וכדו', אלא יש להשאיר להם את זה בשדה.
- ב. ישנה מחלוקת האם חובה זו קיימת היום מדאורייתא או מדרבנן.
- ג. בתשובה לשאלתך, ברמת העיקרון החובה קיימת בזמן הזה, אך באופן מעשי הדבר לא מתקיים – ואסביר מדוע. כאמור החובה היא שהלקט שכחה ופאה יגיעו לעניים מ ישראל, אבל במצב בו ידוע שהפירות והירקות לא יגיעו לתעודתם, כגון שחיות יקחו אותם או שנכרים יקחו אותם, או שבכל מקרה העניים לא יבואו לאסוף – אין חובה להשאיר אותם.
- ד. לפני כמה שנים הציע הרב יעקב אפשטיין (מכון התורה והארץ) שגבאי צדקה, בהיותם נציגיהם של העניים, יקחו את לקט שכחה ופאה ויחלקו אותם לעניים. הוא כתב על כך מאמר, ומסקנתו שזהו פתרון מעשי ליישום המצווה.

* תשובות מרבני המכון באתרי האינטרנט השונים.

הרב יעקב אפשטיין, "לקיטת מתנות עניים ע"י גבאי צדקה", אמונת עתיד 35 עמ' 24, כפר דרום, תש"ס

(הרב יואל פרידמן)

כלאי אילנות

שאלה:

האם יש בימינו דין כלאים? ואם כן מה דינו של האפרשזיף? ושמעתי שערבבו תפוח ואגס... מה דינם?

תשובה

יש חמישה סוגי כלאים וכולם נוהגים היום מן התורה. כלאי זרעים = ערבוב של שני מיני ירקות. כלאי הכרם = ערבוב של ירק בכרם. כלאי אילן = הרכבת אילנות משני מינים. כלאי בהמה = ערבוב של שני מיני בהמות. כלאי בגדים = לבישת בגד שבו צמר ופשתן.

גם בכלאי זרעים וגם בכלאי אילן אף שאסור לבצע את פעולת הערבוב וכן אסור לקיים את הכלאים, אך הפירות מותרים. לכן למשל אף ש95% מהאגסים מורכבים על חבוש (ולא על תפוח כמו שכתבת) מכל מקום מותר לאכול את האגסים. האפרשזיף לעומת זאת, אין לו שום קשר לשזיף אלא זהו זן טהור של אפרסק (שהיצרן רצה לתת לו שם פיקנטי) והגרעין יוכיח שכל הרואה גרעין של אפרשזיף רואה שזהו גרעין של אפרסק. כהערת אגב חשוב מאוד שמי שרוצה לנטוע עץ בגינתו שיברר לפני כן על מה העץ מורכב, ולצורך זה אני מציע להתייעץ איתנו לפני קניית השתילים.

(הרב יואל פרידמן)

שאלה

מה הדין של הכלאה באילנות?

תשובה

האיסור בכלאי אילן הוא הרכבה בלבד, ולא ברור שהכלאה עירוב מיני - יש בו איסור, ראה בעניין זה בס' התורה והארץ ח"ג עמ' 121 תשובתו של הגר"ש ישראל זצ"ל ולעומתו תשובת הגר"ש וואזנר בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' רכד. יש

לציין שגם כאשר מרכיבים מין בשאינו מינו, אין הפרי היוצא מן ההרכבה אסור באכילה, ראה רמב"ם הל' כלאיים פ"א ה"ז.

שאלה

אנו משפחה דתית הגרה כ-5 שנים בבית פרטי. עד לא מזמן כלל לא היינו מודעים לבעיות ההלכתיות בגינה. מקריאת השו"ת באתר מורשת אני למדה שאנו עושים הרבה דברים שלא כהלכה. בעלי טוען שאין כלאיים בעצי נוי, אבל לדעתי הוא טועה. ולמה נדרשנו לזה? כי הוא שתל גפן במרחק 1.24 מ' מעץ ערער. האם זה בסדר?

יש לנו עץ אגס שכבר נותן פרי. לאור השאלה האחרונה על כלאיים באגס, אני מבינה שרוב הסיכויים שהאגס שלנו הוא לא כשר. מה לעשות? האם לעקור אותו? מותר לאכול את הפירות? תודה מראש על תשובתכם.

תשובה

א. איסור כלאי הכרם הוא רק בין גפן לבין ירק, דהיינו בין גפן לצמח שהוא חד-שנתי. לכן בנידון השאלה שניטע גפן ליד שיח ערער שהוא רב שנתי – אין שום בעיה.

ב. לגבי האגס אכן רוב הסיכויים שהוא מורכב על חבוש ולכן לכתחילה אסור לטעת על אגס כזה. אעפ"כ כיון שיש ספיקות רבים אין לעקור את העץ, אין איסור לאכול את הפירות.

(הרב יואל פרידמן)

גבולות הארץ

שאלה

האם אילת שייד לתוך גבולות הארץ המובטחת? יש כאלה שאומרים שכן, לא ויש כאלה שאומרים שחלק מסוריה, ירדן או מצרים גם שייד לנו והשאלה שלי היא מה הם גבולות הארץ האמיתיים שהובטחו לאברהם אבינו ע"י ה'?

תשובה

מעמדה ההלכתי של אילת מסופק, האם היא כלולה בקידוש יהושע בן נון או לא, והדעות חלוקות בשאלה זו. אולם עוד ספק שמצטרף לכך היא שאלת הכיבוש

של ימינו האם הוא מקדש או לא? ועל כן הרוצה לצאת לאילת יש לו על מי לסמוך ויכול לנסוע לטייל באילת.

לשאלתך מהם הגבולות שהובטחו לאברהם אבינו אפנה אותך לאנציקלופדיה תלמודית (ערך ארץ ישראל) שליבן את השאלה הזאת, וכן בספר אטלס ארץ ישראל לגבולותיה מאת הרב ישראל אריאל.

(הרב יהודה הלוי עמיחי)

שאלה

אני גרה באשקלון. שמעתי פעם שאומרים שאשקלון היא ספק א"י. ברצוני לדעת: האם זה אומר שכאשר אנו קוטפים פירות מגינתנו אין צורך לעשר בברכה (או שמא לעשר בכלל)? ומה זה אומר לגבי שביעית?

תשובה

א. אשקלון ואף דרומית לה הן בוודאי ארץ ישראל לעניין מצוות יישוב ארץ ישראל וכיבושה.

ב. לעניין מצוות התלויות בארץ, יש הבחנה בין המקומות שהם מאשקלון וצפונה לבין אלו שנמצאים מאשקלון ודרומה. צפונית לאשקלון שייך לגבול עולי בבל, ודרומית לאשקלון שייך לגבול עולי מצרים ולכן ישנן הקלות לגבי שביעית (אין ספיחין) ואין מברכים על הפרשת תרומות ומעשרות, מלבד הפרשה על דגן תירוש ויצהר (5 מיני דגן, יין ושמן). כאמור בכל מקרה חייבים להפרש ללא ברכה.

ג. לגבי אשקלון עצמה, לפי הנראה בוודאי חייבים להפריש עם ברכה, שכן אשקלון המוזכרת בחז"ל היא דרומית לאשקלון של היום והיא נקראת תל-אשקלון כ 3 ק"מ דרומית לאשקלון.

ד. כיוון שישנן מחלוקות רבות בנוגע לדרך הגבול הדרומי, ולא ברור אם הגבול הוא מאשקלון בקו ישר לאורך החוף, או שמא הוא עובר מזרחה יותר, לכן יש לברר כל מקום לגופו, אם הוא בכלל גבולות עולי מצרים או שמא הוא שייך לגבול עולי בבל.

(הרב יהודה הלוי עמיחי)

יציאה לחוץ לארץ

שאלה

האם מותר לצאת לחו"ל מא"י אם זה סתם לטיולים או להנות או שמותר רק

למטרת שליחות? והאם במסגרת העבודה מותר?

תשובה

על פי ההלכה אסור לצאת מא"י לחו"ל אלא לצרכים מסוימים, והנה לשון הרמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"ט): אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור". מכאן שלצורך עבודה (סחורה) הדבר הותר אולם סתם הנאות אפשר לטייל בארצנו הקדושה ולהנות מפריה ולאכול משובה.

(הרב יהודה הלוי עמיחי)

תרומות ומעשרות

שאלה

האם פירות שנקטפו מהעץ והוכנסו למכונת או למשאית 'נקבעו' ומתחייבים במעשר?

תשובה

א. יש מקום להסתפק אם מכונת או משאית נחשבות בית לעניין קביעות למעשר. לכן נראה שצריך להפריש תרומות ומעשרות אך ללא ברכה.
ב. אם מובילים פירות ממקום למקום ע"י משאית אסור לאכול אפילו אכילת ארעי לפני ההפרשה, כיוון שהפירות מיועדים למכירה - לכן אסור לאכול אותם ארעי מגמר מלאכה גם ללא הכנסה לבית.
וראה במאמר הרב עזריאל אריאל חוב' אמונת עתיד, חוב' 13 עמ' 18 ובמאמרו של הרב יעקב אפשטיין חוב' 14 עמ' 36.

(הרב יואל פרידמן)

שאלה

- מה נחשב "הכנסה" לחצרו או לביתו לעניין תרומות ומעשרות במקרה שהפירות או הירקות נמצאים בגינה פרטית ובמקרה שהפירות או הירקות שתולים בשטח ציבורי ליד הבית הפרטי או בתוך שטח מפעל?
- האם תנאי הצטרפות לבית האוצר של אדם רגיל ושל ירקן זהים?

תשובה

1. יש להבחין בין מקרה שהפירות גדלים בתוך הגינה לבין מקרה שהפירות גדלים בחוץ ומכניסים אותם לתוך הגינה.
2. אם הפירות גדלו מחוץ לגינה והכניסו אותם לגינה הם חייבים בתרומות ומעשרות כיוון שהגינה קובעת. (ראה רמב"ם הל' מעשר פ"ד ה"ז)
3. אם הפירות גדלים בתוך הגינה, מותר לאכול עראי יחידה אחת של פרי ללא הפרשה תרומות ומעשרות. יחידה פירושו מה שאוכלים בפעם אחת בלא שמחלקים לחלקים. למשל אוכלים תאנה שלמה, אך בפירות הדר אוכלים כמה פלחים בלבד. (ראה במאמר הרב עזריאל אריאל חוברת אמונת עתיד 8 עמ' 20)
4. מה שגדל במקום ציבורי אינו קובע למעשר עד שכניסים את הפירות לתוך הבית או החצר.
5. מפעל הוא מקום של שותפים. מפעל בדרך כלל אינו קובע למעשרות כי הרבה אנשים נמצאים שם, ואינו נחשב מקום פרטי. מקום של שותפים קובע רק אם כל אחד מהשותפים נועל את הדלת והמקום משמש כמקום פרטי לכל אחד מהשותפים בלבד. (ראה רמב"ם הל' מעשר פ"ד ה"ח)
6. יש הבדל בין ההצטרפות לבית האוצר בין אדם פרטי לירקן. בית האוצר מיועד לשלוש מטרות: 1. חילול מעשר שני, ולגבי זה אין הבדל בין אדם פרטי לירקן וכדו'. 2. בית האוצר משמש גם לנתינת מעשר ראשון ומעשר עני. לגבי זה החישוב שנעשה הוא עבור אדם פרטי ולכן ירקן שרוצה להצטרף לטיפול בנתינת מעשר ראשון (כל השנים) ומעשר עני (בשנות ג"ו) יש לעשות חישוב ספציפי. (הרב יואל פרידמן)

שאלה

1. כיצד יש לברך שמפרישים מכמה מינים בבת אחת? האם ברכה אחת?
2. כיצד מחללים את המטבע המלא במטבע חדש? האם אחרי החילול המטבע המלא לשעבר חוזר להיות חולין?
3. כיצד מחללים נטע רבעי? האם בדיוק כמו מעשר שני?
4. מתי יש לבער את המטבע וכיצד עושים זאת?
5. אילו קרנות קיימות שניתן להצטרף אליהם ואודה על קבלת מספרי הטלפון שלהם.

תשובה

א. במידה ומפרישים מטבל וודאי מברכים על ההפרשה. אם מפרישים על כמה מינים יחד, מברכים רק ברכה אחת "אשר קדשנו במצוותיו להפריש תרומות ומעשרות"; ראה שולחן ערוך יו"ד סי' שלא סעי' עח וכן כרם ציון הלכות פסוקות פרק יט סעי' ד (ועמ' קב).

ב. אפשר לחלל את המעשר שני הנמצא במטבע ע"י חילול למטבע אחר או חילול על סוכר. אם מחלל על מטבע אומר המעשר שני הנמצא במטבע הנמצא בצד ימין יהיה מחולל על פרוטה מהמטבע הנמצא בצד שמאל. אם מחלל על סוכר לוקח רבע כוס סוכר, אומר: המעשר שני שבמטבע יהיה מחולל על סוכר זה. לאחר מכן זורק הסוכר בכיור ופותח את ברז המים. בכל מקרה לאחר החילול המטבע התרוקן מהמעשר שני, ואפשר לחלל פעמים נוספות.

ג. חילול הרבעי מתבצע בדיוק כמו חילול מעשר שני. אפשר גם להשתמש באותו מטבע. צריך לומר: "פירות הרבעי שיש כאן בתוספת רבע מערכם — הרי הם מחוללים על המטבע המיועדת לכך בשבילי".

ד. יש מצוות ביעור המעשר ביו"ט אחרון של פסח של השנה הרביעית וכן של השנה השביעית, ואז צריך לבער או לזרוק את המעשר שני שברשותו וכן את הנטע רבעי שברשותו. משמעות הדבר שאם יש בבית מטבע שנוהגים לחלל עליו מעשר שני ונטע רבעי צריך אז לזרוק אותו או לחלל על סוכר ולזרוק כמוסבר לעיל. ייתכן והכוונה בשאלה היא כמה פעמים אפשר לחלל על המטבע ואז התשובה היא, שכל פעם שמחללים, מחללים על פרוטה דהיינו שווי של 5 אג'. ברגע שאנו מחללים מס' פעמים באופן שאין יותר פרוטות פנויות במטבע צריך לנקוט באחת האפשרויות דלהלן: או לזרוק את המטבע או לחלל את המע"ש והנטע רבעי שבמטבע על מטבע אחר או על סוכר כמוסבר לעיל.

במכון התורה והארץ יש קרן "בית האוצר" שעוסקת בפדיון מעשר שני ונטע רבעי וכן בנתינת מעשר ראשון ומעשר עני. מס' הטל' 086847325. אפשר גם לקבל פרטים באתר האינטרנט שלנו.

(הרב יואל פרידמן)

שאלה

בגינתי גדל עץ רימון. כדי לפתור את הצורך להפריש על כל רימון שייתלש עשיתי מעשה וקטפתי שני רימונים והפרשתי מהם על כל העץ בתנאי שההפרשה

תחול לכשיתלשו הפירות. (באותה הפרשה עישרתי גם על פירות שכבר תלשתי). האם עשיתי נכון לכתחילה ובדיעבד?

תשובה

באופן עקרוני אפשר להפריש על הפירות כשהם מחוברים לעץ באופן שהחלות תהיה לכשייתלשו הפירות, ובלבד שכל הפירות בשלים. בנוסף יש להקפיד שהפירות שמניח בצד ומיועדים לתרומה גדולה ולתרומת מעשר יהיו קיימים גם בזמן שאני קוטף את הפירות האחרונים מהעץ, שאם לא כן לא יהיו לתרומה גדולה, תרומת מעשר וכו' על מה לחול. לכן מי שרוצה להפריש בדרך זו יפריש אחת לשבוע. ליתר הרחבה ראה בס' התורה והארץ ח"ד עמ' 334 (במאמר של הרב עזריאל אריאל, וכן בחוברת הפרשת תרומות ומעשרות במגזר הציבורי של הרב עזריאל אריאל פרק טו). כיוון שצריך להקפיד על מספר כללים כאשר מפרישים בדרך זו ראה את נוסח ההפרשה המתאים לדרך זו של הפרשה במקורות הנ"ל.

לענ"ד עדיף להימנע מדרך זו של הפרשה בגלל שהיא מסובכת ומזמינה תקלות, אף שאין לפסול אותה במיוחד במקרים שיש חשש שילדים או אנשים אחרים יאכלו את הפירות ללא הפרשה.

לגבי קרן למעשרות יש לנו במכון התורה והארץ קרן בשם בית האוצר, אפשר לפנות למכון או לחילופין לאתר שלנו.

(הרב יואל פרידמן)

אילן או ירק?

שאלה

מה דינה של הפאסיפלורה, האם נחשבת כירק או כפרי? לכאורה גזעה חלול ונחשבת כירק?

תשובה

א. תכונת גזע חלול אינה מדד עיקרי לקביעת אילן או ירק. בגזע החציל הוזכרה הסברה של גזעו כולו חלול, לעומת הגזע של הפאסיפלורה שיש נקב בגודל של מחט בלבד, ולכן לא נראה שהפאסיפלורה תחשב כגזע חלול.

ב. הפאסיפלורה אמנם נותנת פרי תוך שנה אחת מהזריעה. ובכך יש מחלוקת בין הפוסקים: האשכנזים מסתמכים בעיקר על הקריטריונים המובאים בתלמוד

הבבלי, ירושלמי ותוספתא ואל על הקריטריון של נתינת פרי בשנה הראשונה ואלו הפוסקים הספרדים, הבן איש חי בשו"ת רב פעלים ולאחריו כל הראשונים לציון, מסתמכים על הקריטריון של נותן פרי תוך שנה אחת מהזריעה.
ג. הפאסיפלורה מסוגלת להתקיים שנים רבות. בגן המצוות שהיה במכון בכפר דרום ת"ו, הפאסיפלורה נתנה פרי מידי שנה בערך 7-8 שנים.
(הרב יואל פרידמן)

שאלה

יש לנו במרפסת את צמח הפסיפלורה, שהבאנו אותו מהמשתלה לפני כחצי שנה. עכשיו אנחנו מתחילים לראות פירות שעדיין לא בשלו. רציתי לברר מה ההלכות שאני אמור להקפיד בהם כשאני יבוא לקטוף ולאכול את הפירות.

תשובה

במקרה שאתה מדבר עליו הפאסיפלורה אינה נטועה בגינה אלא במרפסת. אם הפסיפלורה נטועה בכלי קטן (באופן שאפשר לטלטלו) אזי הוא נחשב כעציץ שאינו נקוב, במקרה זה יש מקום להקל מטעם נוסף: ישנה מחלוקת הפוסקים האם יש איסור ערלה בעציץ שאינו נקוב. הגר"ש ישראלי זצ"ל כתב בספר חוות בנימין (עמ' יב- יח) שאין איסור ערלה בעציץ שאינו נקוב. הגרש"ז אויערבך (ס' חוות בנימין שם) חולק על הגר"ש ישראלי וסובר שיש איסור דרבנן, וכ"כ החזון איש (דיני ערלה אות לב). לכן יש מקום להקל בפאסיפלורה שגדלה בעציץ שאינו נקוב כדין ספק דרבנן – לקולא.

לסיכום, בפאסיפלורה הספרדים מקילים והאשכנזים מחמירים. אם היא נטועה בעציץ על המרפסת בכלי שאפשר לטלטלו – אפשר להקל. אם היא נטועה בכלי שאי אפשר לטלטלו או לחילופין באדמה שנמצאת על המרפסת – דינה כנטועה באדמה ויש להחמיר. אם הפירות יהיו מותרים – כמובן יש להפריש תרומות ומעשרות לפני האכילה.

(הרב יואל פרידמן)

נטע רבעי

שאלה

ידועות לי 7 תקנות של רבן יוחנן בן זכאי, שתיים מהן לא ברורות לי. ברצוני לדעת איך קיימו כרם נטע רבעי לפני החורבן ומהי התקנה שתיקן ריב"ז?

תשובה

יש 9 תקנות של רבן יוחנן בן זכאי כמבואר בגמ' ראש השנה לא ע"ב. על פי הדין כרם רבעי מחוץ לירושלים אפשר לחלל את הפירות של רבעי ולהעלות את הכסף לירושלים, התקינו שקרוב לירושלים (מהלך יום אחד) אין לחלל ולהעלות את הדמים אלא יש להביא את הפירות עצמם כדי לעטר את שוקי ירושלים בפירות. רבן יוחנן בן זכאי שחי אחר חורבן הבית החזיר את המצב לקדמותו שאפשר לחלל את פירות הרבעי שמחוץ לירושלים.

(הרב יואל פרידמן)

אבקת חלב נכרי

שאלה

משפחתי ואני מעולם לא נמנענו מאכילת מוצרים עם אבקת חלב נוכרי, האם זה החמרה או מנהג או דין, ומה מקורו?

תשובה

נאמר בשולחן ערוך יו"ד סי' קטו סעי' א שאסור לשתות חלב שנחלב ע"י גוי כי אנו חוששים שמא עירבו חלב טמא. לגבי אבקה, כיוון שמדובר בתעשייה מסודרת ומדובר באבקה (ולא בחלב) וידוע שמשתמשים בחלב פרה, לכן לדעת רוב הפוסקים אבקת חלב נוכרי מותר, כך פסקו החזון איש, הרב פרנק, הרב משה פיינשטיין, ולכן בוודאי שאין איסור באכילת מוצרים המופקים מאבקת חלב נכרי. אמנם יש פוסקים שחולקים ובפרט במציאות ימינו ולכן המחמיר תבוא עליו הברכה. ראה חוברת אמונת עתיד 34 עמ' 42 הערה 2 במאמרו של הרב יהודה עמיחי, ובתגובה של הרב זאב וייטמן חוברת 36 עמ' 52.

(הרב יואל פרידמן)

הרב יהודה עמיחי

רוב יהודי העולם בארץ ישראל

שאלה

ב"ה בשנים הקרובות יוצר מצב שבארץ ישראל יהיו רוב יהודי העולם, האם למצב זה תהא השפעה הלכתית?

א. שתי קדושות לארץ

לא"י יש שתי קדושות: קדושה עצמית-סגולית וקדושה שנייה לעניין מצוות התלויות בארץ. הקדושה הסגולית של א"י מתגלה בכך שהיא נחלת ד' ועיני ד' בה תמיד מראשית שנה ועד אחרית שנה, הארץ אשר נבחרה מכל הארצות, בה מקום המקדש, השכינה, מתנבאים בעבורה, מקיימים בה מצוות יישוב הארץ, ואפילו לקבורה בה יש מעלות רבות. קדושה זו היא מהשבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה ונתן לו את הארץ, ומאז היא עומדת בקדושתה ואין בה שינוי. קדושה עצמית זו איננה נובעת ממספר בני ישראל בארץ ישראל, אלא היא נצחית.¹ ביחס לקדושת ארץ ישראל לענין מצוות התלויות בארץ, כגון: יובל, שביעית, תרו"מ, ערלה כלאים לקט, שכחה ופאה, צריך לדון על השפעת מספר היהודים היושבים בארץ לעניינים הלכתיים אלה.

1. עיין כפתור ופרח (פ"י) שו"ת מהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' כח), תשב"ץ (ח"ג סי' ר), חתם סופר (יו"ד סי' רלד). מבוא לשבת הארץ (פט"ו), אנצקלופדיה תלמודית (ארץ ישראל).

ב. בית ראשון

בתקופת בית ראשון נהגו כל המצוות מדאורייתא, שהרי כל ישראל ישבו על אדמתם תחת מלכות ישראל, אולם לקראת סוף בית ראשון בטל דין יובל שהרי גלו שתיים וחצי השבטים וכבר לא היו כל השבטים בארץ ישראל, ז"ל הגמ' ערכין ולב ע"ב:

משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות, עזרא דכתיב ביה: (עזרא ב') כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים ושש מאות וששים הוה מני? דתניא: משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות, שנאמר: (ויקרא כ"ה) וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן;

מדברי הגמ' עולה שכל זמן 'שאין כל יושביה' אין חיוב יובל נוהג מדאורייתא. ביחס לחיוב שמיטה במצב 'שאין כל יושביה עליה' נחלקו הראשונים בבאור דברי הגמ' (קידושין לח ע"ב):

רבי אומר: (דברים טו) וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים.

דעת רש"י היא ששמיטת קרקע וכספים היינו כפשטותם, ואין שייכות לדיני יובל ואילו לדעת התוס' (שם) שמיטת קרקע פרושה שמיטת היובל שבה שבים הקרקעות לבעליהם הראשונים, ושמיטת כספים היינו שמיטת שביעית, ולכן נראה שדעת התוס' שכשם שבטלו היובלות בסוף בית ראשון כך גם השמיטין נתבטלו, אולם לדעת רש"י יתכן להסביר שהשביעית המשיכה לנהוג עד סוף תקופת בית ראשון. לגבי שאר מצוות התלויות בארץ נראה שנהגו בתוקפן הראשון ובחיובם מדאורייתא עד חורבן בית ראשון.

ג. חורבן הבית הראשון

על המשך תוקפה של קדושת יהושע לאחר חורבן הבית נחלקו בגמ' (ערכין לב ע"ב) וז"ל:

מאי טעמא דמ"ד: קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבא? דכתיב: (נחמיה ח') ויעשו בני הגולה השבים מן השבי

סוכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימי יהושע בן נון כן בני ישראל וגו' ותהי שמחה גדולה מאד, אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא? אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתן בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה; ואומר: (דברים ל') והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירשת אבותיך, מה ירושת אבותיך בחידוש כל דברים הללו, אף ירושתך בחידוש כל דברים הללו. ואידך? דבעי רחמי על יצר דעבודה זרה ובטליה, ואגין זכותא עליהו כי סוכה. והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע, דבכל זכותא כתיב יהושע והכא כתיב (נחמיה ח') ישוע, בשלמא משה לא בעא רחמי, דלא הוה זכותא דארץ ישראל, אלא יהושע דהוה ליה זכותא דארץ ישראל, אמאי לא ליבעי רחמי. והא כתיב: אשר ירשו אבותיך וירשתה! הכי קאמר: כיון דירשו אבותיך ירשת את.

למחלוקת זו, האם קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבוא או לא, יש השלכות לעניין הכרכים שכבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל (חגיגה ג ע"ב) כאשר לדעות שקדושה ראשונה קדשה לעת"ל הרי שהדבר אסור אולם לדעות שקדושה ראשונה לא קדשה לעת"ל הרי שהדבר מותר.

להלכה רוב הראשונים² פוסקים שקדושה ראשונה בטלה בחורבן בית המקדש הראשון. אמנם נחלקו האחרונים האם כל המצוות התלויות בארץ בטלו בחורבן הבית או רק מצוות ששייכות בכיבוש בטלו, אבל דברים שלא שייכים בכיבוש כגון לקט, שכחה, פאה וחדש שנהגו קודם כיבוש וחלוקה, למרות שבטל הכיבוש קדושתם מדאורייתא לא בטלה או בטלה.

2. רמב"ם בית הבחירה (פ"ו הט"ז), ראב"ד תרומות (פ"ג הי"ג), כפתור ופרח (פ"ג), טור ושו"ע (סי' שלא סעי' א).

ד. הקדושה בתקופת בית שני

מדברי הגמ' בערכין למדנו שקדושה ראשונה ושנייה יש להם, משמעות הדבר שהקדושה בבית שני היתה מדאורייתא, ולכן היו בחידוש כל הדברים האלה. אולם כנגד שיטה זו סבר ר' אלעזר בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א):

אמר רבי לעזר מאיליהן קיבלה עליהן את המעשרות מה טעם ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום שרינו לוינו וכהנינו.

העולה מכאן שישנה מחלוקת בגמ' האם בתקופת בית שני נהגו מצוות התלויות בארץ מדאורייתא או לא. נחלקו בכך גם הראשונים כאשר ר"י (תוס' יבמות פב ע"ב ד"ה ירושה) סובר שלא יתכן שלא נהגו בתרו"מ ובכל המצוות התלויות בארץ מדאורייתא. את דברי הירושלמי הסביר שכיוון שחייבו עצמם מאליהם הרי שהתקדשו המקומות בחובת דאורייתא. ולעומתו דעת הרמב"ם (תרומות פ"א הכ"ו) משמע שהחייב בתקופת בית שני היה מדרבנן בלבד.

השאלה על החיוב בתקופת בית שני מבוססת על הצורך בביאת כולכם, כאשר דעת הרמב"ם היא שללא ביאת כולכם חיוב תרו"מ הוא מדרבנן ואילו הראב"ד סובר שמשמעות ביאת כולכם הוא רק לענין חלה אבל לענין תרומות ומעשרות אין מיעוט של ביאת כולכם ולכן נהגו הדינים מדאורייתא.

על חיוב היוכל בתקופת בית שני נחלקו הראשונים. דעת ר"ת נהג היוכל בבית שני מדאורייתא ואת הצורך בכל יושביה עליה הסביר שהרי עלו מקצת מכל י"ב שבטים ולכן החיוב הוא מדאורייתא (גיטין לז ע"ב ד"ה בזמן). ואילו דעת התוס' שבבית שני נהג היוכל רק מדרבנן, ועיקר הנימוק הוא שכיוון ולא היו כל יושביה עליה.

תוס' (נדה מז ע"א ד"ה לא כלהו) הקשה לדעת ר"ת שמספיקה נציגות של כל אחד מהשבטים מדוע לא נהגה מצוות חלה מדאורייתא? והרי הגמ' (נדה, כתובות) אמרה שחלה נהגה בבית שני מדרבנן בלבד מהמיעוט של "בבואכם - בביאת כולכם אמרתי ולא בביאת מקצתכם, וכי אסקינהו עזרא לא כלהו סליק". ומה השוני בין חלה ויוכל? כשם שביובל לדעת ר"ת מספיק רק נציגי י"ב השבטים א"כ גם בחלה יספיקו נציגי י"ב שבטים? תוס' מתרץ שהלימוד של 'בבואכם' פרושו שישנה חובה שהכל יהיו בבואכם, וא"כ לענין חלה לא מספיק שיבואו נציגי י"ב השבטים אלא גם לר"ת צריך ביאת כולכם. אנו לומדים כבר בדברי התוס' שיש חילוק בין כל יושביה ובין דין ביאת כולכם, דהיינו יתכן שנציגים מספיקים לדין כל יושביה עליה, אולם לדין בבואכם שתהא ביאת כולכם אין נציגות של י"ב השבטים מספקת.

מסקנת הדברים שבתקופת בית שני לשיטת כולם נהגו מצוות התלויות בארץ מדרבנן, אבל בדין תרו"מ נחלקו הראשונים האם נהגו מדאורייתא, וכן לגבי היובל ושמירת נחלקו הראשונים.

ה. קדושת ארץ ישראל בזמן הזה

הפסוק "אשר ירשו אבותיך וירשתה" נדרש בסדר עולם (רבי יוסי) "ירושא ראשונה ושניה יש להן ושלישית אין להן" ורבי יוחנן הסביר שלכן לדעת ר"י (משנה יבמות פא ע"א) תרומות ומעשרות בזמן הזה הם מדאורייתא. ריש לקיש חולק על שיטה זו וסובר שבזמן הזה תרומות ומעשרות הם מדרבנן, כנראה סבר (על פי הגמ' בנדה מו ע"ב) שבטלה קדושת הארץ ולכן כעת התרו"מ הם מדרבנן.

במחלוקת זו נחלקו גם הראשונים: דעת הרמב"ם שתומה בזמן הזה מדרבנן ואילו דעת הראב"ד כדעת רבי יוחנן שתרו"מ בזה"ז מדאורייתא. וכן נחלקו בכך בהלכות שמירת יובל (פי"ב הט"ז) שדעת הרמב"ם היא שבביאה שלישית יקדשו מחדש ואילו דעת הראב"ד היא שלדעת רבי יוסי אין צורך בקידוש מחדש.

ו. שיטת הרמב"ם בקדושה בזמן הזה

מכיוון ששאלות אלו שהעלנו יש בהם מחלוקות רבות של ראשונים ניגש לראות את שיטת הרמב"ם, שעל פיה נוהגים היום ולכן משמעותה רבה.

שיטת הרמב"ם בשאלה זו נתלבנה במספר מקומות, בהלכות תרומות (פ"א ה"ה)

כתב:

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו

קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה

ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ

קדשוה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא.

מדבריו אלו משמע שקדושה שניה קדשה לשעתה ולעת"ל, ואין צורך לכל פעולת

קידוש נוספת.

אולם הרמב"ם בהלכות תרומות (פ"א הכ"ו) מזכיק פעולה חדשה בביאה שלישית,

וז"ל:

התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא

אינה מן התורה אלא מדבריהן שאין לך תרומה של תורה

אלא בא"י בלבד, ובזמן שכל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם כשהיו בירושה ראשון' וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית, לא כשהיו בירושה שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה, וכן יראה לי שהוא הדין במעשרות שאין חייבין בזמן הזה אלא מדבריהם כתרומה.

השגת הראב"ד: התרומה בזמן הזה וכו' עד שהן עתידין לחזור בירושה שלישית. א"א לא כיון להלכה יפה דהא קי"ל כרבי יוחנן דאמר ביבמות תרומה בזמן הזה דאורייתא והוא עצמו נראה שכך כתב בתחלת הספר ואי איתא להא מילתא בחלה הוא דאיתא.

מדברי הרמב"ם עולה שתרו"מ בזה"ז הם מדרבנן ולכן כשתהיה ביאה שלישית אי"ה במהרה בימינו יצטרכו לעשות פעולת קידוש מחדש, שהרי עד ביאה שלישית לא היו תרו"מ מדאורייתא, ואילו הרמב"ם עצמו בה"ה כתב שאין צורך בכל פעולה נוספת אלא שקדושה שניה קדשה לשעתה ולעת"ל. שאלה זו היא שאלת הראב"ד את הרמב"ם.

הרמב"ם חזר על דבריו גם בדיני ערים המוקפות חומה, כותב הרמב"ם תחילה את הדין של הקדושה לשעתה ולעתיד לבוא, ולאחר מכן חוזר שוב ואומר שבביאה שלישית יצטרכו פעולה נוספת של קידוש, ולכאורה מדוע יש צורך בפעולה נוספת בזמן הביאה השלישית?

ההסבר הראשון הוא שאמנם קדושה שניה קדשה לשעתה ולעת"ל ואולם לענין תרו"מ אנו מצריכים שיהיו כל יושביה עליה, ולכן הקדושה קיימת אלא שחסר עדיין תנאי של כל יושביה עליה, ולפיכך כאשר יהיו כל ישראל עליה הרי שיתחייבו מיידית בתרו"מ מדאורייתא שהרי הקדושה כבר קימת וביאת כולכם איננו אלא חסרון מעשי שצריך להשלימו כאשר יהיו כל ישראל על הארץ.

על פי הסבר זה אין דין 'ביאת כולכם' תלוי בעיקר הקדושה אלא תנאי שצריך להשלימו, ובשעה שתנאי זה יתממש הרי שמהות הקדושה תתקיים, ולא צריך לפעולה נוספת.

הסבר נוסף אנו לומדים בדברי הגר"ח (שמיטה ויובל פי"ב הט"ז) ולשיטתו הרי שישנם שני מושגים; א. יושביה עליה. ב. ביאת כולכם. דין יושביה עליה הוא תנאי בדיני שמיטה ויובל שאם אין יושביה עליה - אין נוהגת שמיטה ויובל. כמו כן יש דין של ביאת כולכם וכל זמן שלא היתה ביאת כולכם הרי שלא הושלמה הביאה, והוא חסרון בעצם קדושת הארץ. ולכן ביאת עזרא לא חלה עד הזמן של ביאה

שלישית שתהא ביאת כולכם, בשעת ביאה. וא"כ הביאה השלישית שהיא משלימה את חיוב הארץ בתרו"מ ושמו"י היא מזקיקה תנאי קידוש מקוריים, וא"כ לסברה זו צריך שיעשו פעולת קידוש ע"י ב"ד כמו עצם ירושת הארץ ולשיטת הרדב"ז שהיו צריכים ב"ד בזמן קידוש הארץ. הקדושה השניה היתה לתועלת בקדושת הארץ, ואולם שלמות דין ירושתה תהיה רק אם תושלם גם ביאת כולכם. על פי הסברו של הגר"ח יובנו היטב דברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פי"ב הט"ז):

וכן לעתיד לבוא בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ יתחילו למנות שמיטין ויובלות ויקדשו בתי ערי חומה ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות שנאמר והביאך י"י אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, מקיש ירושתך לירוששת אבותיך, מה ירושת אבותיך אתה נוהג [בה] בחידוש כל הדברים האלו אף ירושתך אתה נוהג בה בחידוש כל הדברים האלו.

השגת הראב"ד: וכן לעתיד לבא. א"א הא דלא כרבי יוסי אלא במקומות שלא קידש עזרא.

ולכאורה אם קדושה שניה קדשה לעת"ל מדוע צריכים שוב לפעולת קידוש מחודש של שמיטין ויובלות, אלא ע"כ יש כאן השלמת הקדושה השניה. נראה שלדעת הגר"ח עצם המצאות רוב ישראל איננה מקדשת את הארץ בצורה אוטומטית, אולם לפי שיטת הכס"מ (תרומות פ"א הכ"ז) הקדושה של עזרא חלה והיא קימת אלא שיש תנאי של ביאת כולכם, ואם יוצר מצב שבו רוב ישראל יהיו על אדמתם יתחייבו בתרו"מ מדאורייתא.

מדברי החזו"א (שביעית סי' כה ס"ק ה) ואבן האזל (בית הבחירה פ"ו הט"ז אות ה) עולה שלענין תרו"מ אם יהיו רוב יושביה עליה יתחייבו בתרו"מ מדאורייתא. ונראה שלשיטה זו מה שחידש הרמב"ם והצריך חידוש הדברים הללו, אין פרושם שיחזרו ויעשו קידוש אלא הדבר ינהג אוטומטית בחידוש הדברים.

ז. חלה

החזו"א (סי' כא ס"ק ה) כתב:

הא דכתב הר"מ דדין תרומה ומעשר כדין חלה לענין תנאי דביאת כולכם, אין השתוותם גמורה, דבחלה קידוש הארץ מתחילה נתהווה ע"י ביאת ישראל לארץ ולכן נתחייבו בחלה בז' שכבשו, ובעליית עזרא כיון דלא הוי ביאת כולכם (כדאמר כתובות כה) לא נתקדשה לענין

חלה, ואף אם ישובו רוב ישראל קודם הגאולה העתידה לא יתחייבו מה"ת בחלה שאין קידוש אלא ע"י מלך או נביא ומיהו אפשר דקידוש לחלה כיון דבביאה תלי רחמנא א"צ מלך ונביא, אבל אכתי י"ל שאין קידוש חדש בזמן הגלות.

אבל תרומה קידוש הארץ הוא ע"י מלך ונביא וישראל להסכים שתתקדש, ולא נתחייבו ישראל בתרומה בז' שכבשו, ורק תנאי דביאת כולכם ילפינן תרומה מחלה, ואם ישובו רוב ישראל אף בזמן הגלות תחזור חיוב תרומה מה"ת וכמו שפירש הכ"מ פ"א מה"ת הכ"ז הא דכתב רבינו שם ה"א שנוהג שלא בפני הבית ובה"ה שקדושה שניה נתקדשה לעתיד לבא.

לדעת החזו"א ביאת כולכם בחלה היא עצם הקידוש ואלו בתרו"מ ביאת כולכם איננה עצם הקידוש אלא תנאי, ולכן תרו"מ יכולים להתחדש בכל תנאי אבל דין חלה לא יכולים לחדש אפילו יהא מצב של ביאת כולכם. ודבריו צ"ע מנ"ל שלא עושים קידוש חדש בזמן הגלות, ואפילו אם בעינן מלך שמא למלכות ישראל בימינו יש כח של מלך לעניין זה שיכולים לקדש בביאת כולכם, ושמא אין זה זמן הגלות שכתב עליו החזו"א, וא"כ יש סברא לומר שכאשר ארץ ישראל יהיו בה רוב יושביה יתחייבו גם בחלה מדאורייתא אפילו לדעת החזו"א.

ח. שמיטה ויובל

במצוות היובל שדינה כתר"מ לענין ביאת כולכם וא"כ כאשר יהיו רוב היהודים בארץ ישראל א"כ לכאורה גם היובלות ינהגו, ואולם לכאורה ביובל חסר עוד תנאי והוא שהשבטים לא יהיו מעורבים זה עם זה, ואולם כבר שאל הרמב"ן על ר"ת הסובר שיובל נהג בבית שני והרי השבטים היו מעורבים זה בזה, ואין כל אחד מכיר נחלתו וא"כ כיצד נהג היובל מדאורייתא? ובספר תורת יהונתן (פ"א אות ז) כתב שתנאי שהשבטים לא יהיו מעורבים זה בזה הוא תנאי בכיבוש, אבל אחר שכבר הייתה חלוקה אחת הרי שאין הם מעורבים יותר, או משום החלוקה הראשונה שהיא קיימת או משום שבמקום ולא יעשו חלוקות נוספות הרי שמשמע שבאו לארץ כבר הכיר כל אחד את חלקו, ואין עוד מעבר אדמות וממילא המצווה חלה. אולם בכל אופן הרי לענין היובל אנו צריכים ב"ד גדול למנין וקידוש (שמיטה ויובל פ"י ה"א) וא"כ לא יועיל לנו ביאת כולכם אלא צריכים עוד ב"ד הגדול שיקדש.

לענין השמיטין הרי ששוב תשאל השאלה האם שמיטה ויובל קשורים זה בזה, וכמו כן יש לדון האם בשביעית צריך שכל אחד יכיר חלקו או לא ועיין ארץ חמדה ספר א שער ב אות ז).

ט. כולכם או רובכם

עדיין נשאלת השאלה האם בעינן ביאת כולכם או אפילו רוב מועיל. לדעת ר"ת (גיטין לו ע"ב ד"ה בזמן) נציגי שבטי ישראל מספיקים על מנת להחשיבו ככבוש רבים, אולם כל זה לדין כל יושביה עליה, אבל לעניין ביאת כולכם כבר כתבו התו' (נדה מז ע"א) שבעינן ביאת כולכם, ונשאלת השאלה האם לפי הסבר זה בעינן שיהיו ביאת כולכם או שמא אפילו רובם אהני? לכאורה יש להביא ראיה שצריך ביאת כולם ממש, שהרי הרמב"ם (תרומות פ"א הכ"ו) כתב כשם שהיו בביאה ראשונה ואז לכו"ע היו כולם ממש, וא"כ צריך את כולם. ועיין בבית הלוי (ח"ג סי' א אות ד) שכתב בשמו של ר' חיים בנו, לחדש שהצורך בביאת כולכם נובע מכך שצריך כיבוש וחלוקה, וללא ביאת כולכם אין את היסוד של חלוקה, שהרי כ"א צריך לקבל את חלקו, וא"כ לפי דברי ר"ח הללו נראה שצריך ביאת כולכם ממש, ובלא ביאת כולם הרי שאין חלוקה ולכן אין אפשרות לקיום מצוות תרו"מ מדאורייתא אפילו אם יהיו רוב ישראל על אדמתם. אולם מאידך גיסא אפשר לומר שאמנם בביאה ראשונה היו כולם ממש, אבל כשם שבכל התורה כולה רובו ככולו, כן גם בדין זה רוב העם מספיק על מנת להחשיבו ככולו. ונראה להביא ראיה מדברי רש"י (כתבות כה ע"ב) שהסביר "וכי אסקינהו עזרא לאו כולו סליק - רובן נשארו בבבל" דהיינו את המילה "כולהו" שהובאה בגמ' הסביר רש"י בלשון "רובן", ומשמע שאם רובן היו עולים לארץ הרי שהיה נחשב להיות כאילו כולו סליק.

הגרש"י זיון זצ"ל (תחומין י עמ' 25) הוכיח מדברי הגמ' (וע"ז לו ע"ב) הלומדת שאין גוזרין גזרה על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה, מלשון הפסוק "ואותי אתם קובעים הגוי כולו - אי איכא גוי כולו - אין, אי לא - לא". וכן נראה מלשון החזו"א (שביעית סי' כא ס"ק ה) שמספיק רוב העם ולא צריך כל העם.

י. סיכום

העולה לנו שבעז"ה בשעה שתהא עליית כולכם, ואפילו רוב יהודי העולם יהיו בארץ ישראל, הרי שלענין שמיטה ויובל נראה שלא יחודשו מדאורייתא, אולם לענין תרו"מ נחלקו האחרונים לדעת הגר"ח שסובר שלא יחולו עד שתעשה פעולת קידוש

ואילו לדעת אבן האזל והחזו"א תחול חובה מדאורייתא. לענין חלה דעת החזו"א שלא תחול עד שיהא מלך ונביא ויש מקום לסברא שגם חלה תהא מדאורייתא. נראה שבכל הספקות הללו עלינו להחמיר שהרי אין כאן דיון בספק דרבנן להקל, למרות שתרו"מ בזמן הזה הם מדרבנן אבל בכל אופן הרי השאלה העומדת כאן לדיון האם האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן, וא"כ בודאי לדעת המל"מ (תרומות פ"ז הי"ד) שבכל הספקות בתרו"מ אנו מחמירים, ואף לדעת שבת הארץ (מבוא פ"ט) שספקות בתרו"מ הרי זה ככל הספקות שמדרבנן, היינו דווקא בספקות דיניים, אולם בספק האם מדאורייתא או דרבנן נראה שיש להחמיר. ומשעה שיהא רוב יהודי יצטרכו להחמיר בתרו"מ ושמיטה מדין תורה.

מנתוני המכון לתכנון מדיניות העם היהודי מספר היהודים בישראל השנה 5.3 מליון כ"י. בארה"ב מספר היהודים 5.275 מליון. יהודי א"י מהווים 41% מכלל יהודי העולם. על פי התחזיות הדמוגרפיות בסביבות שנת תש"צ (2030 למנין הלועזי) יהיו רוב יהודי העולם בארץ ישראל. א"כ בשנת השמיטה תשפ"ט כבר יתכן מצב שיצטרכו להחמיר בשמיטה ובתרו"מ מדאורייתא. אנו תפילה שהקב"ה יזרז קיבוץ נדחי ישראל ונצטרך לעמוד באתגר של מצוות התלויות בארץ מדין תורה.

פרופ' אליעזר גולדשמידט

כנס היערכות ראשון לקראת שמיטת תשס"ח

הקדמה

הכנס, שהתקיים בפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית ברחובות בכ"ט באדר תשס"ו (29.03.06) נערך במסגרת מחקר מטעם קרן המדען הראשי של משרד החקלאות על הנושא: "היבטים כלכליים של שמירת השמיטה בישראל במגזר החקלאי והצרכני". בכנס השתתפו כ-40 איש, בהם רבנים, חוקרים, מדריכים וחקלאים. התוכנית נבנתה במטרה להביא תחת קורת גג אחת את כל המעוניינים בנושא השמיטה, מכל הקשת הדתית. מטרתו העיקרית של הכנס הייתה לעורר לפעילות בהכנות לקראת השמיטה, בתחום הייצור החקלאי ואספקת תוצרת חקלאית בשנת השמיטה.

סיכום תמציתי של ההרצאות והדיונים של הכנס

פתיחת הכנס

הרב שמחה קוק שליט"א – רבה של רחובות

הכנס נפתח בדבריו של הרב אשר בירך על היוזמה להתחיל בהכנות לשנת שמיטה ועמד בדבריו על חשיבותו של 'אוצר בין דין'. למרות שלפי הרמב"ם אין לכאורה מקום לאוצר בי"ד, בצורתו הנהוגה היום, סמכו גדולי ארץ ישראל בדור האחרון, ובראשם הראי"ה קוק זצ"ל, על אוצר בי"ד, כמוסד שבאמצעותו ניתן לתת מענה הולם בשמיטה לצרכי החקלאים והצרכנים גם יחד. בהמשך עמד הרב על

ההתלבטויות ביחס להמשך הנהגתו של 'היתר המכירה'; מכיוון שהקרקע כולה ברשות ישראל. הרב הציע לשקול את הפעלתו של 'היתר המכירה' באמצעות וועדות אזוריות שתהיינה בקשר ישיר עם החקלאים ולא באמצעות הרבנות הראשית.

מושב הראשון: תכנון המשק החקלאי לקראת שנת השמיטה,

יו"ר המושב – ד"ר משה זקס

הרב יהודה עמיחי שליט"א – ראש המחלקה ההלכתית במכון התורה והארץ:

בראשית דבריו עמד הרב על תוצאות הבחירות שהתקיימו אתמול (כ"ח באדר תשס"ו) לפיהן יש ליהדות הדתית כ-30 נציגים בכנסת, כוח שניתן להפעילו למען מטרות חשובות ומשותפות. ניתנה סקירה על אופני ההתמודדות עם בעיית השמיטה על כל היבטיה, החקלאיים והצרכניים. על כל חקלאי לדעת מה האפשרויות העומדות בפניו, בהתאם לאיזור בו הוא ממוקם. צריך לבחון בזהירות את אופן ביצוע היתר המכירה. במישור המחקרי, צריך לשפר את שיטות אחסון התוצרת החקלאית. במישור הציבורי צריך לדאוג לפיצוי לחקלאים שהפסידו עקב זריעה מוקדמת לפני שמיטה ולמובירי השדות. מעבר לזאת הודיע הרב עמיחי על כוונתו של מכון "התורה והארץ" לארגן את אספקת התוצרת החקלאית באמצעות "אוצר הארץ" בצורה נרחבת ויעילה יותר ממה שנעשה בשמיטת תשס"א.

אגרי יעקב שני – כלכלן

מר יעקב שני הציג טבלאות המדגימות את ההפסד הצפוי לחקלאי בשנת השמיטה. הדרך למזער את ההפסד היא ע"י יצירת קרן חסכון שבאמצעותה יחסכו החקלאים במשך שש שנים לקראת שנת השמיטה. [על כך העיר היו"ר, ד"ר משה זקס, שבמצב הנוכחי של החקלאות אין החקלאים מסוגלים להפריש מהכנסתם השוטפת לקרן החסכון.

מר משה ברוקנטל – מרכז המשק בקיבוץ חפץ חיים לשעבר

סקר בדבריו את המאמצים שנעשו במשך השנים באמצעים אגרוטכניים (כגון גידולי מים) וגידולים רב שנתיים (כגון כותנה זו שנתית) על מנת לאפשר להמשיך לגדל בשנת השמיטה. (לאחרונה הצטרף גידול חדש 'מרווה' אך הוא בשלב של בדיקה נסיונית ועדיין לא ניתן להמליץ עליו) המסקנה לאור נסיונו היא שמרבית הפתרונות המוצעים לא צלחו מבחינה חקלאית וכלכלית ובמקרים רבים הנזק עולה על התועלת. לדעתו

עלינו להתרגל למחשבה שצריך לקיים את השמיטה בשדות כמאמרה, עם ההפסדים הכרוכים בכך.

הרב אלישיב קנוהל – רבו של כפר עציון

הרב אמר שבמסגרת תפקידו כרב של ישוב הוא פועל לפי שיקולים הלכתיים עניינים (דאורייתא/דרבנן וכו') בנושא השמיטה כמו בכל יתר תחומי ההלכה והחיים. לאור נסיונו, במטעים ניתן לעבוד לפי אוצר בי"ד מבלי להזדקק להיתר מכירה (למעט בעיית היצוא). לעומת זאת, בגידולי שדה היתר המכירה הוא הפתרון היחיד ומכיוון שסוף סוף, השמיטה כיום היא מדרבנן, אין הוא שולל מכל וכל את השימוש בהיתר מכירה.

הרב יעקב אריאל – רבה של רמת גן ונשיא מכון התורה והארץ

הרב עמד בדבריו על הצורך בקשר בין הצרכן לחקלאי. כיום קיים נתק בין השניים, הצרכן אינו מבין שחובתו היא להבטיח לחקלאי את אפשרות קיומו; השאלה היא איך מחזירים את ההכרה בחשיבותה של החקלאות. עלינו ללמד שיש מצוה באכילת פירות בקדושת שביעית ולחזק את צריכת פירות שביעית של יהודים באמצעות אוצר בי"ד. ע"י ארגון ושכנוע ניתן להגיע ל- 50,000 בתי אב שירשמו מראש ויתחייבו לקנות פירות מאוצר בי"ד של ישראל. כך נוכל להגיע לקיום מוגבר של השמיטה ע"י הדדיות של כלל ישראל.

מושב שני: אספקת תוצרת חקלאית בשנת השמיטה

יו"ר המושב – אגרי ירחמיאל גולדין

מר גולדין פתח ואמר שלדיוני הכנס יש השלכות מעשיות חשובות בהיבט החקלאי והצרכני. ולכן, חבל שלא משתתפים בו גם הגופים מקבלי ההחלטות- נציגי משרד החקלאות, ציבור החקלאים ואגודות הצרכנים. הכנס מתקיים במועד מאוחר, כמעט מאוחר מדי על מנת לארגן את אוצרות בי"ד ודרכי אספקת התוצרת החקלאית.

הרב יוסף אפרתי שליט"א – ראש ביהמ"ד הגבוה להלכה בהתיישבות והמכון לחקר החקלאות עפ"י התורה

הרב אפרתי הקדים ואמר שנבצר ממנו להרצות במושב הראשון של הכנס מכיוון שאין הוא יכול לתת ידו בצורה כל שהיא להיתר המכירה. למיטב הכרתו אין מקום היום להמשך הפעלתו של היתר המכירה וגם הרב קוק עצמו, אילו היה חי כיום, היה מצטרף לחזו"א בהתנגדות נחרצת להיתר המכירה. בהמשך סקר הרב את החלופות השונות לאספקת תוצרת חקלאית בשמיטה, כשהוא עומד על הקשיים ההלכתיים והמעשיים שבכל אחת מן הדרכים (יבוא, ערבה דרומית, תוצרת נוכרים, אוצר בי"ד של פירות שביעית). באשר לאוצר בי"ד של פירות שביעית, רק במספר מקרים נתמלאו הדרישות ההלכתיות באופן משביע רצון ולכן לא עבר המסר לציבור החרדי שזו דרך ראויה ומומלצת. לסיכום, רוב המגזר החרדי העדיף בשמיטת תשס"א תוצרת נוכרים ויבוא ואלה תהיינה, כנראה, ההעדפות של ציבור זה גם בשמיטת תשס"ח.

ד"ר אמיר היימן – המחלקה לכלכלה חקלאית ומינהל, הפקולטה לחקלאות

בבחירה בין חלופות יש לקחת בחשבון את המחיר של כל חלופה מול התועלת שלה. ברור שלקיום השמיטה יש מחיר כלכלי. לחלופות השונות של שמירה על שמיטה יש עלויות שונות. מקבלי ההחלטות למעשה מחליטים על מזעור עלויות בכפוף לכך שהחלופה עולה בקנה אחד עם הנורמה החברתית - האמונה. העלויות של החלופות השונות הנוגעות לשמירת השמיטה נופלות על החקלאים, הצרכנים והממשלה נושאים בעול השמיטה. החלופה הראשונה היא לא לעשות דבר ובמילים אחרות לא לשמור את השמיטה. לחלופה זו אין עלות כלכלית אבל יש לה עלות חברתית של אי שמירת מצוות. לפני נתוני תשס"א, כ-15% מן הצרכנים חשבה להם 'תוצרת שמיטה' ובערך 15% מן השטח החקלאי מושבת בשנת השמיטה כלומר גם ל-15% מהחקלאים חשבה שמירת השמיטה לחומרה.

חלופה שנייה היא היתר מכירה, לחלופה זו אין מחיר כלכלי למגדלים אך היא נחשבת כפחות מתאימה כנורמה דתית. למרות שנראה כי למגדלים אין עלויות בחלופה זו המחקרים הראו כי יש ירדה בביקוש וברווחים בשמיטה (שוברי מצוות מחמירים לא קנו תוצרת בהיתר מכירה). הצרכנים שאינם מקבלים את היתר המכירה יכולים לבחור ביבוא או בפירות וירקות המשווקים דרך אוצרות בין דין ובהשלמה ביבוא. אם ישנה העדפה לתוצרת יבוא על פני שיווק דרך אוצר בית דין נוצר מצב בו הרווח ממכירת התוצרת הולך למקומות אחרים הן לחקלאי הזר והן לגורמי

התיווך והמטרה החברתית של שנת השמיטה אינה מתממשת. יצור ירקות במצע מנותק, המדינה השקיעה כסף בשדרוג החממות ובכל זאת נגרמו לחקלאים הפסדים. התפוקה בחממות הייתה נמוכה יותר מהתפוקה הרגילה המחירים של תוצרת החממות לא היו גבוהים מספיק בכדי לכסות את העלויות הנוספות. בבדיקת דרך הפעולה של אוצרות בי"ד התברר שהרווחיות של החקלאים שבחרו לשווק דרך אוצרות בי"ד קטנה ככל שהיו יותר חקלאים באותו אזור שנזקקו לאוצר בי"ד. זה מצביע על חסרון גדול, בתי הדין לא מסוגלים לטפל בכמות גדולה של צרכנים מאחר והם משרתים מגזרים מאוד מצומצמים. יש להעדיף אוצר בי"ד גדול אחד שייצג את הצרכנים ויצבור יתרון לגודל זאת במקביל לחינוך הציבור שלקיום מצווה יש מחיר וניתן להקטין אותו על ידי שיתוף פעולה.

ניתן ללמוד ממה שהונהג בארה"ב כ 'fair trade' -שנועד לתת תמורה הוגנת לחקלאי המתחייב להעסיק בשכר הוגן. הקונים היו מוכנים לשלם 30-50% יותר עבור תוצרת שנמכרה בדוכנים מיוחדים בסופרמרקט במסגרת זו. יתכן שניתן ללמוד מדוגמה זו על דרכי השיווק של 'תוצרת השמיטה'

הרב שניאור ז. רווח שליט"א – ראש המכון למצוות התלויות בארץ, מושב בית עזיאל

(הרב רווח צבר נסיון רב בשמיטות הקודמות כמי שארגן אוצר בי"ד גדול של חקלאים במושבים, למעלה מ-100 חקלאים, למעלה מ-5,000 דונם, וסוגים רבים ומגוונים של פירות)

לדעת הרב יש להכיר בכך שהיתר מכירה אינו דרך של שמירת שמיטה כלומר קיום מצוות השמיטה. היתר המכירה הוא הפקעה שבאמצעותה ניתן לא לעבור על איסורים בשנת השמיטה. מאידך, לא יתכן לשלול את היתר המכירה מבלי להציע לחקלאים פתרון חלופי הוגן, ואוצר בי"ד הוא הפתרון היחיד הבא בחשבון. צריך להסביר את חשיבותו וצדקתו של אוצר בי"ד ולהתנגד בכל כח ליבוא ההורס את הבסיס לקיומם של החקלאים ובפרט בפירות ובצמחים רב שנתיים שאפשר לעשות בהם אוצר בית דין ואין צורך בזריעה דבר, המזיק להיתר מכירה או לחילופין ייבוא. דבר נוסף, כשחושבים על הפצת תוצרת ברחבי הארץ ובצה"ל אי אפשר להסתמך על תחנות חלוקה וחייבים למצוא דרכים להפצת פירות אוצר בי"ד בסופרמרקט וברשתות, תוך פירסום לציבור הרחב קבלת גיבוי מוחלט של רבני וגדולי ישראל מכל החוגים. לאור הנסיון, ניתן לקיים את ענפי המטעים ללא היתר מכירה תוך שימוש באוצר בי"ד, תוך ליווי בהדרכה מקצועית נאותה ובפסקי הלכה שניתנו למכון שלנו ע"י הרב עמאר שליט"א. כמו כן חובה לדאוג לפיצוי ממשלתי

נאות לשומרי שמיטה בפועל, ולא דווקא למובירי שדות כפי שהיה עד היום, אלא גם לחקלאים הנמצאים במסגרת אוצר בית דין.

הרב קסירר שליט"א – בית שמש

הרב קסירר תיאר בקצרה את תכניתו, לפיה יש להשתית את אספקת תוצרת חקלאית בשנת השמיטה על יבוא. כדי שהחקלאים יקבלו פיצוי נאות מוצע שכל חקלאי יקבל זכות ליבוא של תוצרת בהתאם להיקף הייצור החקלאי שלו בשנים הרגילות. הרווח מן היבוא יהיה של החקלאי וכך הוא יקבל פיצוי נאות על כך שהוא משבית את שדותיו. (ראה פרטי התכנית בחוברת הכנס עמודים 23-24) מלבד זאת, צריך להכיר בשנת השמיטה כשנת שבתון של החקלאי, לה הוא זכאי כמו עובדים במגזרים אחרים של המשק. על המדינה להכיר בצורך של השבתת הקרקע המחויבת עפ"י התורה בשנת השמיטה, כמו שהיא מכירה בצורך לשמור שבת. לאור הכרזתם של כל גדולי ישראל ששמירת שמיטה כהלכתה תביא את הגאולה צריך לדבוק בשמירת שמיטה כהלכתה ולהאמין בהבטחת ה' "וצויתי את ברכתי".

מושב שלישי / דיון כלכלי

מר משה אורן – קיבוץ שעלבים

(בגלל אי הגעתם של כמה מן המשתתפים בדיון הכללי שמענו רק את דבריו של מר משה אורן).

נתבקשתי להביע את ה'אני מאמין' שלי, כמי שזכה לשמור מספר רב של שמיטות ללא 'היתר מכירה'. לחקלאי מותר לגדל על אדמתו, בלי להזדקק להיתר מכירה, תוצרת שיש לה קדושת שביעית שניתן לחלק לצרכן באמצעות אוצר בי"ד במחירי עלות ללא רווח; זה החזון אותו למדנו מפי החזו"א זצ"ל. כדי להגשים חזון זה דרושה שותפות אמיתית בין החקלאי לבין הצרכן באמצעות אוצר בי"ד, בתמיכת המערכת הציבורית של משרד החקלאות וכו' מה שדרוש לנו למעשה הוא עידוד צריכת תוצרת חקלאית שיש לה קדושת שביעית, ע"י הרבנים ותמיכה ממשלתית נאותה על מנת להבטיח את קיומם בכבוד של החקלאים שומרי שמיטה, על אדמתם.

הערות:

הרב מרדכי עמנואל (מפקח בתנובה) טען שצריך להביא בחשבון גם צורות אחרות של אוצר בי"ד (על פי ר' חיים ברלין) בהן ניתן לחלק פירות שביעית לעניים (באמצעות אגודות צדקה) גם ללא תשלום לחקלאי. כמו כן צריך לחזק את אימון הציבור בצדקת הדרך של אוצר בי"ד, בה תומך גם הרב אלישיב שליט"א. הרב רווח קרא לפרסם את אוצר בי"ד על מנת להרגיל את הציבור להסתמך עליו. דוד מטס (רחובות) טען שבשמיטה הקודמת קשה היה להשיג תוצרת יהודית לאלה שרצו בכך וקרא לתיקון המצב.

דברי סיכום – פרופ' אליעזר גולדשמידט

מטרת הכנס הייתה לעורר ולהתעורר לקראת שנת השמיטה הבאה ההולכת וקרבה במהירות. נשמעו כאן היום דעות שונות ומגוונות. צריך להבין, שהלכה שלא נהגה למעשה במשך 1500 שנה מעוררת שאלות רבות; הבעיות אינן נפתרות בעשר שנים ואפילו לא במאה שנה. כשאין רצף אין 'שולחן ערוך', זה אומר בכה וזה אומר בכה והדברים רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב. נעמוד כאן רק על נקודה אחת שהודגשה ע"י כמעט כל הדוברים. אוצר בי"ד הוא המפתח לקיום נאות של השמיטה. כיצד מחזקים מוסד זה? הרב רווח דיבר על צורך בפרסום. לענ"ד לא זו הנקודה. צריך מחויבות חד משמעית של כל הגורמים ההלכתיים לראות באוצר בי"ד את דרך המלך (וכמו שנזכר במס' עבודה זרה, [תוס' ל"ו ע"א ד"ה אשר, מובא מהירושלמי] שכאשר הותר השימוש בשמן של נוכרים הכריח שמואל את רב לקבל את ההיתר ואיים עליו שאם לא כן יכתוב עליו 'זקן ממרא'). רק מחויבות כזו — זו הדרך לכו בה — יכולה לתת לאוצר בי"ד של שומרי שביעית את המעמד הראוי.

פרופ' גולדשמידט הודה למשתתפים, ובראשם לרב קוק שליט"א. וסיכם שמה שנעשה בכנס זה הוא התחלה צנועה אבל בודאי תבואנה עוד פעולות חשובות בעקבותיו. בעקבות הכנס החלה כבר התעוררות נוספת להכנות מעשיות. תקוותנו היא שניתן יהיה לתרגם את הדיבורים למעשים שיש בהם האדרתה וחיזוקה של מצוות השמיטה בכל חלקי הציבור בישראל.